

ENDONEZYA
PAZARA GİRİŞ REHBERİ

T.C.
Ticaret Bakanlığı
Cakarta Ticaret Müşavirliği

İÇİNDEKİLER

1. GENEL BİLGİLER.....	5
1.1. Coğrafi Konum.....	5
1.2. Siyasi ve İdari Yapı.....	5
1.3. Nüfus ve İstihdam	5
1.4. Doğal Kaynaklar ve Çevre	6
2. MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER VE TAHMİNLER	6
2.1. Ülkenin Genel Ekonomik Görünümü.....	6
2.2. Temel Ekonomik Göstergeler	7
2.3. Sektörel Gelişmeler	7
3. ENDONEZYA PAZARININ GENEL ÖZELLİKLERİ	8
3.1. Dağıtım Kanalları.....	8
3.2. Fikri Sınai Mülkiyet Hakları	8
3.3. Tüketici Eğilimleri	8
3.4. Perakende Ticaret.....	9
3.5. Kamu İhaleleri.....	10
4. ENDONEZYA’NIN DIŞ TİCARETİ	11
4.1. Genel Ekonomik Görünümü	11
4.2. İhracat.....	12
4.3. İthalat.....	12
4.4. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)	12
4.4.1. Yürürlükteki Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	12
4.4.2. İmzalanmış Ancak Henüz Yürürlüğe Girmemiş Olan Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	13
5. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI.....	13
5.1. Dış Ticaret Mevzuatı (İhracat-İthalat Rejimi).....	13
5.2. İthalat için Gerekli Belgeler	13
5.3. Gümrük Giriş Beyannamesi, Gümrük Değeri ve Gümrük Vergileri.....	14
5.4. İç Vergiler ve Oranları	14
5.5. Ürün Standartları ile İlgili Uygulamalar.....	15
5.6. Test Etme, Muayene ve Belgelendirme.....	15
5.7. İthalat Lisansları ve İthalatı Kontrolüne Tabi Ürünler	16
5.8. Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme.....	16
5.9. Geçici İthalat	16

5.10. Devlet Alımları.....	16
5.11. Teknik Engeller	17
5.12. Diğer Hususlar.....	18
5.13. E-Ticaret.....	20
6. ÜLKE ÖNEMLİ SEKTÖRLER.....	24
6.1. Tarım ve Hayvancılık.....	24
6.2. İmalat Sanayi.....	25
6.3. Doğal Kaynaklar ve Madencilik.....	26
6.4. Enerji ve Gaz.....	30
6.5. İnşaat Sanayi	30
6.6. Hizmetler.....	31
6.7. Bankacılık.....	31
6.8. Turizm	31
6.9. Perakende Ticaret.....	32
7. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR.....	32
7.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü.....	32
7.2. Yabancı Yatırımlara İlişkin Ülke Mevzuatı	32
7.3. Yabancı Sermayeye Yönelik Kısıtlamalar	33
7.3.1. Yabancıların Gayrimenkul Edinmeleri.....	33
7.3.2. Yabancı Sermayeli Şirketlere Uygulanan Ayrımcılıklar.....	34
7.4. Yatırım Teşvik Mevzuatı.....	34
7.5. Serbest Bölgeler	35
7.6. Ülkedeki Türk Yatırımları: Sektörler ve Karşılaşılan Sorunlar.....	35
7.7. Yatırımcılar için Yararlı Bilgiler	36
8. TÜRKİYE İLE TİCARET	36
8.1. Genel Durum	36
8.2. Türkiye ile Dış Ticareti	36
8.2.1. Yürürlükte Olan Anlaşma ve Protokoller.....	37
8.3. Türkiye'nin İhracatında ve İthalatında Başlıca Ürünler.....	37
9. İHRACATTA POTANSİYEL ARZ EDEN SEKTÖR VE ÜRÜNLER	37
10. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR.....	38
10.1. İş Kültürü.....	38
10.2. Ticareti Etkileyen Kültürel Faktörler	39
10.3. Para Kullanımı.....	39

10.4. Resmi Tatiller ve Mesai Saatleri	39
10.5. Yerel Saat	40
10.6. Pasaport ve Vize İşlemleri.....	40
11. ŞİRKET KURULUMU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER.....	41
11.1. Şirket Türleri	41
11.2. Şirket Kurma Prosedürü	41
11.3. Vergi Uygulamaları.....	43
11.4. Bankacılık Mevzuatı.....	44
11.5. Sosyal Güvenlik Uygulamaları	44
11.6. Vizeler (Çalışma, Oturma İzinleri, Geçici Çalışma Vizesi, Başvuru Mercii vb. Bilgiler)	45
12. ÖNEMLİ ADRESLER VE İLETİŞİM BİLGİLERİ	45
Ekler.....	47

ENDONEZYA PAZARA GİRİŞ REHBERİ

1.GENEL BİLGİLER

1.1. Coğrafi Konum

Endonezya Güneydoğu Asya'da, Hint ve Pasifik Okyanusları arasında bulunan ve 17.500'den fazla adadan oluşan bir takımada ülkesidir. Dünyanın en büyük ada devleti olan Endonezya'nın yüzölçümü 1,9 milyon km²'dir. Doğu Timor, Malezya ve Papua Yeni Gine ile kara sınırı bulunmaktadır.

1.2. Siyasi ve İdari Yapı

Endonezya'nın bağımsızlığı 1945'te ilan edilmiştir. Endonezya'nın yönetim biçimi cumhuriyet olup, başkanlık rejimi (devlet ve hükümet başkanları aynı kişidir) uygulanmaktadır. Endonezya 38 eyaletten oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı Prabowo Subianto'dur. Yasama organı, çift meclisli Halkın Danışma Meclisi olup, Bölgesel Temsilciler Konseyi (136 sandalye) ve Temsilciler Meclisi'nden (580 sandalye) oluşmaktadır.

Başkent Cakarta'dır. Endonezya Parlamentosu, 2022 yılında ülkenin başkentinin Java adasındaki Cakarta'dan Borneo adasındaki Kalimantan eyaletine taşınmasını onaylamıştır. Yeni başkent inşası tamamlanınca "Nusantara" şehri başkent statüsünü alacaktır.

Endonezya, dünyanın en kalabalık üçüncü demokrasisidir. Ülkenin resmi dili Endonezce (Bahasa Indonesia) olmakla beraber ülkenin genelinde 700'ün üzerinde yerel dil konuşulmaktadır.

1.3. Nüfus ve İstihdam

Endonezya, Çin, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesi olup, nüfusu 280 milyonun üzerindedir. Nüfusun büyüme hızı %1,1'dir. Java dünyanın en kalabalık adasıdır ve nüfusun yarıdan fazlasına ev sahipliği yapar. En kalabalık adalar sırasıyla Java, Sumatra, Borneo (Kalimantan) ve Sulawesi'dir. Endonezya nüfusunun yaklaşık %87'si Müslüman olup, bu oran ile dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip devleti konumundadır. Ülkedeki diğer dinlerin nüfustaki oranları ise şöyledir: Protestanlık %7, Katolik %3, Hinduizm %2 ve diğerleri (Budizm vb.) %0,8 düzeyindedir.

Toplam nüfusun yaş ortalaması yaklaşık 30,5 olup ortalama ömür 73,2 yaş seviyesindedir. Ülkenin etnik yapısı dikkate alındığında Javalılar %40,1, Sundanase %15,5, Malaylar %3,7, Bataklar %3,6, Madurase %3 olup, yaklaşık %34'lük kısım diğer etnik kökenlerden oluşmaktadır. Çinliler, toplam nüfusun küçük (yaklaşık %1,2) ama önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve ülke ekonomisinin temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Çoğu Çinli, nesillerdir Endonezya'da yaşamaktadır. Çinli nüfusun büyük bir kısmı ticaretle uğraşmakta ve çoğunlukla Java ve Sumatra'da yaşamaktadır.

2024 yılında toplam iş gücü yaklaşık 149 milyon kişi olup, işsizlik oranı %4,8 ve ortalama işçi maaşı aylık 3,04 milyon rupidir.

1.4. Doğal Kaynaklar ve Çevre

Endonezya doğal kaynaklar açısından dünyanın en zengin bölgelerinden biridir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar arasında petrol, doğalgaz, kömür, nikel, kalay, boksit, bakır, altın ve gümüş demir cevheri, kaolin ve granit bulunmaktadır. Endonezya'nın nadir toprak elementleri potansiyeli ise halen tam olarak keşfedilmemiş olmakla birlikte, bu alanda bazı pilot projeler ve araştırmalar yapılmaktadır.

Dünyanın en büyük dördüncü nüfusuna sahip olmasına rağmen, Endonezya, Amazon'dan sonra dünyanın en yoğun ormanlık bölgesidir ve doğal kauçuk ve kereste üretimleri yoluyla dünya pazarında önemli yer tutmaktadır. Ülke verimli topraklara sahiptir ve tarımsal ürün alanında da önemli bir üretici ve ihracatçı durumundadır. Bu kapsamda üretim ve ihracatta öne çıkan tarımsal ürünler arasında palm yağı, kahve, kakao, pirinç, şeker kamışı, mısır, hindistan cevizi, manyok, muz, mango/guavadır.

2. MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER VE TAHMİNLER

2.1. Ülkenin Genel Ekonomik Görünümü

Güneydoğu Asya'nın en büyük ekonomisi ve satın alma gücü paritesine göre en büyük 10. ekonomisi olan Endonezya, 1990'ların sonlarındaki Asya mali krizinin etkilerini atlatmasından bu yana önemli bir ekonomik büyüme kaydetmiştir. 2020-2021 yıllarını kapsayan Kovid-19 salgını dönemindeki ekonomik yavaşlama ve daralma dışında, son beş yılda Endonezya ekonomisi yılda ortalama %5 büyümüştür.

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) 2017'de ilk kez 1 trilyon doların üstüne çıkmıştır. 2023'te GSYİH 1,4 trilyon dolara ulaşırken, kişi başı GSYİH ise 4.942 dolar olmuştur. (IMF WEO 2024) Endonezya, Dünya Bankası'nın gelir sınıflandırmasına göre üst-orta gelir grubundaki ülkeler arasında yer almaktadır.

Endonezya tarafından yayınlanan resmi istatistiklere göre, 2024 yılı ikinci çeyreğinde GSYİH yaklaşık 351 milyar dolar olmuştur. 2024 yılı ikinci çeyreğinde Java adasının ulusal ekonomik büyümeye katkısı %57 olurken, Sumatra ekonomik büyümeye %22'lik katkı sağlamıştır. 2024 yılı ikinci çeyreğinde ekonomiye en büyük katkıyı sağlayan beş sektör sırasıyla imalat sanayi, tarım, ticaret, inşaat ve madencilik olmuştur.

Endonezya, 2005'ten 2025'e kadar uzanan 20 yıllık bir kalkınma planı izlemektedir. Plan, RPJMN (*Rencana Pembangunan Jangka Menengah Nasional*) adı verilen 5 yıllık orta vadeli kalkınma planlarına bölünmüştür ve her biri farklı kalkınma önceliklerine sahiptir. Mevcut plan, 20 yıllık vizyonun son aşaması olarak, Endonezya'nın insan sermayesini ve küresel pazardaki rekabetçiliğini geliştirerek ekonomisini daha da güçlendirmeyi hedeflemektedir.

2.2. Temel Ekonomik Göstergeler

2020 yılında 1,1 trilyon dolar olan GSYİH, 2023 yılında 1,4 trilyon dolara yükselmiştir. Bu çerçevede kişi başına düşen GSYİH miktarı da yıllar itibariyle artmış, 2020 yılında 3.912 dolar olan kişi başına düşen GSYİH, 2023 yılında 4.919 dolara yükselmiştir.

Endonezya'nın resmi istatistiklerine göre, 2024 yılı Şubat ayı itibariyle toplam iş gücü yaklaşık 149 milyon kişi olup, işsizlik oranı 2022'de %5,8, 2023'te %5,3, 2024'te ise %4,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ortalama işçi aylığı ise 3,04 milyon rupi düzeyindedir.

2020 yılı sonu itibariyle tüketici fiyatlarındaki artış (*enflasyon*) %2 olmuştur. 2021 yılında yıllık enflasyon %1,8'e gerilemiş olmakla beraber, 2022 yılında küresel çaptaki finansal ve arz kaynaklı gelişmeler nedeniyle %5,95 seviyesine kadar ulaşmıştır. 2022 yılı için enflasyon oranı %2 ile %4 arasında öngörülmekle beraber, yıl içindeki enerji ve yakıt maliyetlerinin artışı ile beklenti üzerinde gerçekleşme olmuştur. Endonezya Merkez Bankası verilerine göre Endonezya 2022 yılını %5,51'lik enflasyon ile tamamlamıştır. Böylelikle 2014 yılında görülen %8,3'lük enflasyon oranının ardından 2022 yılında görülen en fazla orana ulaşılmıştır. 2023 yılı tamamında ise gerçekleşen enflasyon, bir önceki yıla göre azalış göstererek %2,6 olmuştur. 2024 yılı ilk yarısında enflasyon %2,51 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı Ekim ayı itibariyle yıllık enflasyon %1,71 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak Endonezya'da iç tüketim, ekonomik büyümenin motoru olmuştur. Hükümet kamu harcamaları, sübvansiyonlar ve düşük kredi oranları ile iç tüketimi sürekli canlı tutmaya çalışmaktadır.

2.3. Sektörel Gelişmeler

Endonezya sanayisi kömür, palm yağı ve nikel başta olmak üzere, temel olarak ülkenin sahip olduğu hammaddelerin üretimi ve işlenmesine dayanmaktadır.

Tarım Sektörü: Endonezya, palm yağı, kauçuk, kahve, çay, kakao ve baharatlar gibi tarım ürünlerinin önemli bir üreticisidir. Bu ürünler, ülkenin en büyük ihracat kalemlerindedir.

Maden Sektörü: Bakır, nikel, altın, kömür ve diğer mineral kaynakları açısından zengin olan Endonezya, bu madenleri dünya pazarına ihraç etmektedir. Madencilik sektörü, ülkenin ihracatında büyük bir paya sahiptir.

İmalat Sektörü: Tekstil, otomotiv, elektronik ve gıda sektörlerinde imalat yapan işletmeler, önemli miktarda ihracat yapmaktadır. Endonezya, dünyanın en büyük tekstil üreticilerinden biridir. Özellikle hazır giyim ürünleri, ülkenin ihracatında önemli bir kalemdir. Otomotiv sektörü, Endonezya'da hızla büyüyen bir alandır ve ülke dünyanın en büyük 11. otomotiv üreticisi ve 16. büyük otomotiv pazarıdır. Araç parçaları ve aksesuarları da önemli bir ihracat kalemi olarak öne çıkmaktadır. İşlenmiş gıda ürünleri, içecekler ve atıştırmalıklar, Endonezya'nın ihracatında önemli bir paya sahiptir. Kimya ve petrokimya ürünleri de ülke ihracatında önemli bir yere sahiptir. Plastik, gübre ve diğer kimyasallar, sektörün ihracatında öne çıkan ürünlerdir. Endonezya, zengin orman kaynakları sayesinde ahşap ve mobilya üretiminde de öne çıkmaktadır. Ahşap ürünler ve el yapımı mobilyalar, özellikle Avrupa ve Amerika pazarlarında rağbet görmektedir.

Enerji Sektörü: Kömür, petrol ve doğal gaz, Endonezya'nın en önemli ihracat kalemleri arasındadır. Enerji kaynakları, uluslararası pazarlarda önemli bir rol oynamaktadır. Ülke, dünya

çapında en büyük kömür ihracatçılarından biridir ve özellikle termal kömür üretiminde öne çıkmakta olup, Asya-Pasifik bölgesindeki enerji talebini karşılamak için büyük miktarlarda kömür ihraç etmektedir. Petrol ve doğal gaz ihracatı da ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Ülke, Asya-Pasifik bölgesindeki en büyük doğal gaz üreticilerinden biri olup, LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ihracatı ile öne çıkmaktadır.

3. ENDONEZYA PAZARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

3.1. Dağıtım Kanalları

Endonezya 17.500'den fazla adadan oluşan bir takımadalar ülkesi olduğu için ülke içerisinde kurumsallaşmış dağıtım ağları bulunan firmalar üzerinden piyasaya giriş yapabilmek ayrıca önemlidir. Aksi takdirde Endonezya'nın büyüklüğü ve göreceli kopuk bölgelerden/adalardan oluşan coğrafyası, dağıtım kanalları ve lojistik açıdan en büyük engeli yaratmaktadır. Ülke lojistik imkanları ve koşulları yönünden zaten yeterli olmadığından, lojistik koşulları ticaretin ve ulaşılabilirliğin önündeki en büyük engel olduğundan, ülkede başarılı olabilmek için dağıtım ağı bulunan firmalarla işbirliği yapabilmek büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, 150 milyondan fazla nüfusu ile ülke nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Java Adası, ülke ekonomisinin de yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır. Bu nedenle Java Adası genel itibarıyla pazarlama ve dağıtım alanında odaklanılması gereken ilk bölgedir.

Piyasaya girişin zor olduğu, Asya ülkelerinin yoğun rekabetinin hüküm sürdüğü Endonezya'da ilgili alanda doğru bayiyi bulabilmek ve yerel bayilerle ilerlemek çok önemlidir.

3.2. Fikri Sınai Mülkiyet Hakları

Endonezya'da patent, ticaret markası, telif hakları, tasarım hakları ve coğrafik işaretleme gibi fikri, sınai, mülkiyet haklarına ilişkin başvurular Endonezya Adalet ve İnsan Hakları Bakanlığı, Fikri Mülkiyet Hakları Genel Müdürlüğüne yapılmaktadır. Başvuru çerçevesinde gerek duyulan belgelere, başvuru işlemlerine, ilgili formlara anılan Genel Müdürlüğün (İngilizce de hizmet veren) "<https://dgip.go.id/>" ağ adresi üzerinden ulaşılabilmesi mümkündür.

Endonezya pazarında fikri ve sınai mülkiyet haklarının yeterli ve etkili derecede korunmasında zorluklarla karşılaşmaya devam edilmektedir. Ülke, ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) tarafından yayınlanan Öncelikli Gözlem Listesi'nde yer almaktadır. Bu durum hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, taklit ürünlerin piyasada bulunması, tüketiciler için ciddi sağlık ve güvenlik riskleri oluşturmakta ve ekonomik kayıplara yol açmaktadır.

3.3. Tüketici Eğilimleri

İklim koşullarının da etkisiyle popüler olması kaçınılmaz olan, önemli sayıda alışveriş merkezi, Endonezya'da hem yaşam ve aktivite alanı olarak, hem de alışveriş hacmi açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarında "Mall" (Alışveriş Merkezi-AVM) kültürü yaygındır.

280 milyonu aşkın nüfusunun %88,87'si Müslüman olan Endonezya'da (halihazırda mecburi etiket kullanımı genişlemekle beraber) helal etiketlendirmesi tüketicilerce ve dolayısıyla bayilerce aranmakta ve tercih sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle helal ürünler, pazarlama ve satışta çeşitli avantajlara sahiptir.

Buna ek olarak, pandemi sonrası dijitalleşme hız kazanmış ve online alışveriş, tüketici davranışlarında kalıcı bir değişim yaratmıştır. Tüketiciler, online platformlar üzerinden alışveriş yapmayı tercih etmekte ve e-ticaret, hızlı bir şekilde büyümeye devam etmektedir. Mobil ödeme ve dijital cüzdan kullanımını da artış göstermiştir.

Endonezya yüksek nüfusu içerisinde her gelir düzeyinden yeterli sayıda tüketici bulundurduğu için, kalite/fiyat açısından uygun görülen her ürün için satış imkânı sunmaktadır. Kaliteli ve/veya markalı ürünlere yüksek bedellerin ödendiği piyasada, üst gelir grubuna dahil olan sayısı azımsanamayacak düzeyde olup, tüketiciye hitap eden yüksek fiyatlı ürünler kadar, kalitesiz olsa da ucuz olması nedeniyle tercih edilen önemli sayıda ucuz ürün de raflarda yer almaktadır. Ülke, her fiyattan her kalitede ürüne müşteri olabilen, çeşitli gelir seviyelerinden büyük bir tüketici kitlesine sahiptir.

3.4. Perakende Ticaret

Endonezya'nın perakende ticaret sektörü, ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. Endonezya, hızla büyüyen bir orta sınıfa ve genç bir nüfusa sahip olduğundan, perakende sektörü büyük bir potansiyele sahiptir. Genel olarak, Endonezya'daki perakende ticaret sektörü, dijitalleşme, genç nüfus ve değişen tüketici davranışları ile birlikte büyük bir dönüşüm sürecindedir.

Endonezya on-line pazarlama ve satışın hızla büyüdüğü ve alışveriş kültürünün hızla bu alana kaydığı bir ülkedir. Bu nedenle on-line satış imkânı bulunan ürünlerde, ülkede bu alanda faaliyet gösteren “on-line alışveriş siteleri” ile işbirliği yapılması da kilit öneme sahiptir. Öne çıkan pazaryerleri arasında Shopee, Tokopedia, Lazada, Bukalapak ve Blibli bulunmaktadır.

2023'te 52,93 milyar dolarlık pazar büyüklüğüne sahip olan Endonezya e-ticaret pazarının, 2028'de 86,81 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. 2022 yılı itibarıyla, 51,9 milyar dolarlık e-ticaret gelirin'e ulaşan Endonezya, ASEAN ülkeleri arasında en büyük e-ticaret pazarına sahip ülke olmuştur. 2022'de ASEAN genelinde toplam e-ticaret geliri 99,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bu gelirden Endonezya'nın e-ticaret işletmeleri %52 paya sahip olmuştur. Dolayısıyla Endonezya bölgedeki dijital ticaretin yarısından fazlasını oluşturarak, ülkenin ASEAN içindeki en güçlü ve büyüme potansiyeli yüksek e-ticaret pazarı olduğunu ortaya koymaktadır.

Endonezya'nın e-ticaret pazarı, B2C ve B2B e-ticaret olarak iki ana segmente ayrılmaktadır. B2C e-ticaret segmentinde, güzellik ve kişisel bakım, tüketici elektroniği, moda ve giyim, gıda ve içecek, mobilya ve ev eşyaları gibi kategoriler yer almakta olup, oyuncak, hobi ürünleri, medya ve DIY (kendin yap) gibi diğer çeşitli ürün grupları da bu kategorilere dahildir. B2C segmenti, Endonezyalı tüketiciler arasında popülerdir ve online alışverişin yaygınlaşmasıyla hızla büyümeye devam etmektedir. Özellikle moda, güzellik, elektronik ve gıda gibi

kategoriler, yüksek talep görmektedir. B2B e-ticaret segmenti, işletmelerin hammadde, ürün veya hizmet alımlarını dijital platformlar üzerinden gerçekleştirdiği bir alandır. Bu segment, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) başta olmak üzere, büyük şirketlerin tedarik zincirlerini dijitalleştirme ve maliyetleri azaltma çabalarıyla giderek daha fazla önem kazanmaktadır. B2B platformları, Endonezya'nın geniş ekonomik altyapısında önemli bir yere sahiptir ve işletmeler arası alışverişte kolaylık sağlayarak endüstriyel büyümeyi desteklemektedir.

Öte yandan gıda, kozmetik, temizlik malzemeleri, hazır giyim, mutfak araç-gereçleri vb. birçok ürün grubunda, ülkede geniş dağıtım kanalları ve zincir mağazaları bulunan süpermarketlerle ve Endonezya'nın önemli sayıda bölgesinde en küçük yerleşim birimlerine kadar dağılmış olan küçük marketlerle, ilgili olabilecek ürünlerde işbirliği yapmak ülkenin dağıtım kanallarını doğru kullanmak adına en verimli yollardan birisidir.

Tıbbi cihaz ve ilaç vb. ürünlerde ise “Ulusal Kamu Alımları Ajansı” (LKPP)’na kayıtlı firmalar üzerinden pazarlama imkânı yaratmak ve onların dağıtım kanallarını kullanmak firmalarımızın önünü açacaktır.

3.5. Kamu İhaleleri

Kamu alımları yoluyla Endonezya hükümetine satış yapmak genellikle yerel bir acente veya temsilci kullanılmasını gerektirmektedir. Resmi olarak zorunlu olmadığı durumlarda bile, nitelikli bir yerel ortak ihracatçı firmalara önemli avantajlar sağlayabilmektedir.

Endonezya’da hükümet tarafından yapılan alımlar, İhale Ajansı tarafından düzenlenmekte ve kolaylaştırılmaktadır. Bu ajans, hükümet tedarik süreçlerinin şeffaflığını ve verimliliğini sağlamak amacıyla faaliyet göstermekte olup, yabancı şirketlerin Endonezya hükümetine yönelik ticari faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Endonezya’da her türlü kamu ihalesine ve kamu alımlarına dair ihalelere Ulusal Kamu Alımları Ajansı’ndan (LKPP) (<https://www.lkpp.go.id/>) ulaşılabilmesi mümkündür. Söz konusu Ajans kamu alımlarının düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi amacıyla hizmet vermektedir.

Endonezya kamu kurum ve kuruluşları mal ve hizmet alımlarını “Elektronik Kamu Alımları Servisi - LPSE” (<https://inaproc.id/en>) üzerinden elektronik yolla gerçekleştirmektedir.

e-Catalogue, (<https://e-katalog.lkpp.go.id/>) kamu alımlarına konu olan, ilgili kamu kurumlarının ihale koşullarını yerine getiren ürünlerin listesinin yer aldığı elektronik katalogdur.

“Elektronik Kamu Alımları Servisi - LPSE” üzerinden gerçekleştirilen ulusal kamu alımları ihalelerine ilişkin bilgilere INAPROC (<https://inaproc.id/>) sistemi yoluyla ulaşılabilirken, söz konusu ihalelerin takip edilebileceği ağ adresleri ise aşağıda yer almaktadır.

Tüm Bakanlıklar tarafından yapılan ihaleler <https://lpse.lkpp.go.id/eproc4/lelang#>

Kurum bazında sınıflandırılmış ihaleler ise <https://inaproc.id/lpse> ağ adreslerinden takip edilebilmektedir. (İlgili ağ adreslerinde; “Pekerjaan Konstruksi - İnşaat Faaliyetleri”, “Jasa Konsultansi Badan Usaha ve Jasa Konsultansi Perorangan - Müşavirlik Faaliyetleri”ne ilişkin ihaleleri göstermektedir.)

Hükümete satış yapmak isteyen şirketlerin, e-katalogda listelenmeleri gerekmekte, bu işlemin de yerel bir şirket aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Halihazırda e-katalogda ağırlıklı olarak ağır ekipman, ilaç ve tıbbi cihazlar, motorlu araçlar ile teknoloji (donanım ve yazılım) bulunmaktadır. Ülke olarak, ilaçlar ve tıbbi cihazlar, hükümet tarafından satın alınabilmeleri için yerel düzenleyici otoritelerden satış onayına sahip olmalıdır.

Endonezya’daki kamu alımları için beş temel ihale yöntemi bulunmaktadır:

e-Satın Alma: Hükümetin dijital platform üzerinden yaptığı alımlar.

Doğrudan Alım: Daha küçük ve belirli alımlar için doğrudan gerçekleştirilen alım yöntemi.

Doğrudan Satıcı Atama: Belirli bir satıcının doğrudan atandığı bir satın alma yöntemi.

Sınırlı İhale: Belirli tedarikçilere davet gönderilerek yapılan ihale yöntemi.

Açık İhale: Tüm tedarikçilerin katılımına açık olan ve rekabeti artırmayı amaçlayan ihale yöntemi.

Bu ihale yöntemleri, Endonezya hükümetinin çeşitli satın alma ihtiyaçlarına yanıt vermek için kullanılmaktadır ve yabancı şirketlerin pazara erişim sağlaması için önemli prosedürlerdir.

4. ENDONEZYA DIŞ TİCARETİ

4.1. Genel Ekonomik Görünüm

Güneydoğu Asya'nın en büyük ekonomisi olan Endonezya 1990'ların sonlarındaki Asya mali krizinin etkilerini atlattıktan sonra bu yana etkileyici şekilde ekonomik büyüme kaydetmiştir. 2020-2021 yıllarını kapsayan Kovid-19 salgını dönemindeki ekonomik yavaşlama ve daralma dışında, son beş yılda Endonezya ekonomisi yılda ortalama %5 büyümüştür. 2020 yılında 1,1 trilyon dolar olan GSYİH, 2023 yılında 1,4 trilyon dolara yükselmiştir.

Endonezya'nın 2020 yılı dış ticaret hacmi yaklaşık 305 milyar Dolar olurken, bu tutarın 163,3 milyar Doları ihracat, 141,5 milyar Doları da ithalat olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Endonezya'nın dış ticaret hacmi hızlı bir yükseliş göstermiş ve toplam hacim yaklaşık 428 milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır. %41,7'lik yükseliş gösteren ihracatın değeri 231,5 milyar Dolar iken, %38,5 yükseliş gösteren ithalatın değeri 196 milyar Doları geçmiştir. 2022 yılı kapsamında Endonezya dış ticaret hacminin genişlemesi devam etmiştir.

Bu çerçevede Endonezya 2022 yılında yaklaşık 292 milyar Dolarlık ihracat gerçekleştirirken, 237 milyar Dolarlık da ithalat yapmıştır. Toplam ticaret hacmi yaklaşık 530 milyar Dolar düzeyine yükselmiştir. 2023 yılı toplamında 258 milyar Dolarlık ihracat ve 221 milyar Dolarlık ithalat gerçekleşmiştir. Bu çerçevede Endonezya'nın 2023 yılında 2022 yılı dönemine göre hem ihracatında (%-11) hem de ithalatında (%-6,7) düşüş meydana gelmiştir. 2024 yılı ilk yedi ayında Endonezya yaklaşık 147 milyar Dolar ihracat gerçekleştirirken, aynı zamanda 131 milyar Dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir.

Endonezya kendi dış ticaretinin yaklaşık %80'ni kendi bölgesindeki ülkelerle gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda ithalat partnerleri Çin, Singapur, Japonya, Tayland, Güney

Kore, Malezya ve ABD olurken, ihracat partnerleri arasında Çin, ABD, Japonya, Singapur, Malezya ve Hindistan bulunmaktadır.

4.2. İhracat

Endonezya'nın yıllık ihracatında en önemli ürünler kömür, palm yağı, ferro alaşımlar (nikel), bakır, linyit, endüstriyel monokarbonik yağ asitleri olarak ön plana çıkmaktadır.

4.3. İthalat

Endonezya'nın yıllık ithalatında ise petrol ve petrol yağları, ham petrol, buğday, telefon setleri, küşpe ve diğer katı kalıntılar, katı haldeki şekerler, gübreler ve makine teçhizatlar en yüksek ürün grupları olarak görülmektedir.

Endonezya'nın dış ticareti ile ilgili tablolar Ek'te yer almaktadır.

4.4. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)

4.4.1. Yürürlükteki Serbest Ticaret Anlaşmaları

Endonezya, hem bireysel olarak hem de Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) üyesi olarak birçok serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.

Endonezya'nın; ASEAN üzerinden Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya, Hong Kong ve Avustralya/Yeni Zelanda ve ayrıca bireysel olarak Japonya, Avustralya, Güney Kore, Şili, BAE, EFTA Ülkeleri ile ikili serbest ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, Pakistan, İran ve Mozambik ve D-8 ile Tercihli Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Diğer taraftan, Filistin ile belirli ürünlerde ticaretin kolaylaştırılması açısından mutabakat zaptı bulunmaktadır.

Bu anlaşmalar, Endonezya'nın küresel ticarete rekabet gücünü artırma ve yeni pazar olanakları yaratma hedeflerine katkı sağlamaktadır.

Ayrıca, Endonezya'nın da üyesi olduğu 10 ASEAN üyesi ile Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Yeni Zelanda arasında 2020 yılında imzalanan Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) Anlaşması, dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması olmuştur. Anılan Anlaşma ticaret, hizmetler, yatırımlar, e-ticaret, telekomünikasyon ve fikri mülkiyet hakları gibi sektör ve alanları kapsamaktadır. Toplam 15 Asya-Pasifik ülkesi arasındaki gümrük vergilerinin gelecek yıllarda kademeli olarak azaltılması, belirlenecek ortak ticaret kuralları ile ticaretin kolaylaştırılması, tarife dışı engellerin kaldırılması, lojistik kolaylaştırmalar gibi uygulamalarla grup ülkeleri arasında ticaretin etkinleştirilmesi amaçlanmaktadır. RCEP, 1 Ocak 2022 tarihinde Avustralya, Brunei Sultanlığı, Kamboçya, Çin, Japonya, Laos, Yeni Zelanda, Singapur, Tayland ve Vietnam'da yürürlüğe girmiştir. 1 Şubat 2022'de Güney Kore'de, 18 Mart 2022'de Malezya'da, 2 Ocak 2023'te Endonezya'da ve 2 Haziran 2023'te Filipinler'de yürürlüğe girmiştir.

4.4.2. İmzalanan Ancak Henüz Yürürlüğe Girmemiş Olan Serbest Ticaret Anlaşmaları

2024 yılı kapsamında Endonezya, Kanada ve AB ile müzakerelerini devam ettirdikleri Serbest Ticaret Anlaşmalarını neticelendirmeyi planlamakta olup, aynı zamanda Mercosur, Avrasya Ekonomik Birliği, İngiltere, Hindistan, Pakistan, Kolombiya, Şili, Bangladeş (Tercihli Ticaret), Tunus (Tercihli Ticaret), Kenya (Tercihli Ticaret), Fas, Morityus, Sri Lanka ve Fiji ile ilave ticaret anlaşmaları yapılması için çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Ülkemiz ile Endonezya arasında “Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması” (CEPA) müzakereleri 2017 yılında başlatılmış ve şimdiye kadar dört tur müzakere gerçekleştirilmiştir. Bu minvalde anılan anlaşmaya ilişkin müzakere süreci devam etmektedir.

5. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

5.1. Dış Ticaret Mevzuatı (İhracat-İthalat Rejimi)

Endonezya ihracatta özellikle madenler olmak üzere bazı hammaddelerde ihracat yasakları uygulamaktadır.

Endonezya ihracat yasağı, ihracat kotası, ihracat vergisi, minimum ihraç fiyatı, ihracat lisansları gibi farklı yöntemlerle işlenmemiş hammadde ihracatı kısıtlayarak yurtiçi sanayiye koruyup geliştirmeyi, yurtiçinde üretilen katma değeri, istihdamı, vergi gelirlerini ve katma değeri yüksek ihracatı artırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Endonezya, 1 Ocak 2020'den itibaren işlenmemiş nikel cevherinin ihracatına tam bir yasak getirmiştir. 2022 yılı Ocak ayında iç tüketim ihtiyacı nedeniyle kömür ihracatı yasaklanmış, daha sonra bu yasak kaldırılmıştır. Aynı şekilde palm yağı ihracatında Endonezya hükümeti ihracat yapacak firmaların iç pazara da satış yaptıklarına dair belge talep etmiştir. Diğer taraftan palm yağı ihracatından alınan vergiler yükseltilmiştir. 2023 yılı Haziran ayından bu yana işlenmemiş boksit ihracatı yasaklanmıştır. Bu politika, boksit cevherinin yerel alüminyum üretiminde kullanılmasını teşvik etmeyi ve Endonezya'yı alüminyum işleme ve üretiminde önemli bir küresel oyuncu yapmayı amaçlamaktadır. Bakır ve diğer bazı madenler için de işlenmemiş halde ihracatına kısıtlamalar getirilmiştir. Özellikle bakır için, ülkedeki işleme tesislerinin kurulmasını teşvik eden geçici ihracat izinleri verilmiştir, ancak bunlar süreli olup belirli işleme kapasitelerinin sağlanması şartına bağlanmıştır. Nikel ve boksitte olduğu gibi işlenmemiş bakır ihracatının da yasaklanması planlanmakta, uygulamanın 1 Ocak 2025 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

İthalatta, genel itibariyle CEPA (Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması) olarak tanımladığı, serbest ticaret anlaşmalarını yaptığı ülkeler menşeli ürünlere daha düşük ithalat vergisi uygulamaktadır.

5.2. İthalat için Gerekli Belgeler

Endonezya'da firmaların ithalat yapabilmeleri için, Ticaret Bakanlığı'nda “Üretici/İhracatçı API-P” veya “İthalatçı API-U” kaydının (genel ithal izninin) olması gerekmektedir. Bazı ürünlerin ithalatı sadece bu genel izinlere binaen doğrudan yapılabilirken, birtakım ürünlerde ise ilgili devlet kurum ve/veya kuruluşlarından gerekli tavsiye mektuplarının ibrazı

gerekmektedir (Tarım, Sanayi Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı vb.)

5.3. Gümrük Giriş Beyannamesi, Gümrük Değeri ve Gümrük Vergileri

Endonezya'nın uyguladığı gümrük vergilerine "<http://insw.go.id/intr>" ağ adresinden ulaşılması mümkündür. Bahse konu ağ adresinde ihraç edilecek eşyaya ilişkin Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon (GTİP) numarası (HS kodu) yazılmak ve gelen veride detaylar kısmına girilmek suretiyle ilgili vergi oranlarına ulaşılabilir (Ayrıca gelen bu veride ürüne ait ilgili mevzuat detayı da yer almaktadır). Vergi oranlarını gösterir sayfada: "BM: Gümrük Vergisi Oranını; "PPN: KDV"yi göstermektedir. Ayrıca "PPH" gümrüklerde tahsil edilen ve her ürün için geçerli olmayan bir vergi uygulamasıdır. Bu bilgilerin altında ise, Endonezya ile tercihli ticaret anlaşması bulunan ülkeler menşeli ürünler için uygulanan gümrük vergilerine de ulaşılabilir.

5.4. İç Vergiler ve Oranları

Endonezya'da gelir vergisi, gayrimenkul vergisi, damga vergisi, KDV ve lüks tüketim vergisi gibi iç vergi çeşitleri bulunmaktadır. Vergi kanununa göre, bir firmanın Endonezya'da vergi açısından yerleşik kabul edilebilmesi, firmanın Endonezya'da kurulmuş olması veya yönetiminin Endonezya'da bulunması gerekmektedir. Yabancı sermayeli bir firma, Endonezya'da kalıcı ikamet yoluyla ekonomik ve/veya ticari aktivitelerde bulunması halinde, Endonezya'da vergi yükümlüsü olarak kabul edilmektedir.

Endonezya'da Kurumlar Gelir Vergisi beyan usulüne göre düzenlenmekte, 2010 yılı ve sonrasında kurulan şirketler için %22 olarak uygulanmaktadır.

Vergi dönemi takvim yılı olmaksızın şirketler tarafından belirlenebilmektedir. Şirketlerin yıllık brüt cirosunun 50.000.000.000 rupiahın üzerinde olması durumunda vergi oranında %50'lik, limited bir şirketin hisselerinin en az %40 oranında menkul kıymetler borsasına açılmış olması halinde ise vergi oranında %3'lük bir indirim uygulanmaktadır.

Arsa ve bina yatırımları kapsamında alınan gayrimenkul vergisi, kamu otoritesi tarafından saptanan satış değeri üzerinden binde 5 oranında alınmaktadır. Damga vergisi resmi nitelikteki şirket belgeleri için sayfa başına 10.000 rupiah tutarındadır. İthal ürünler, yerli ürünler ve hizmet ticareti genel olarak (daha önce yüzde 10 iken, 01 Nisan 2022 den itibaren) %11 oranında KDV'ye tabidir. 2025 yılında Endonezya hükümeti KDV'yi %12'ye yükselteceğini belirtmiştir. Yerli veya ithal lüks tabir edilen ürünlerin satış konusu olması durumunda %10 ila %75 arasında satış vergisine tabi tutulmaktadır.

Amortisman vergi öncesi gelirden amortisman düşülmesi suretiyle uygulanmaktadır. Amortisman değeri hesaplanan ekonomik varlıklar 4 kategori çerçevesinde sınıflandırılmaktadır.

Endonezya'nın aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 71 ülke ile çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması bulunmaktadır.

5.5. Ürün Standartları ile İlgili Uygulamalar

Endonezya’da Ulusal Standardizasyon Ajansı (BSN) tarafından hazırlanan standartlar uygulanmaktadır. Ürünlerin bu Ajans tarafından hazırlanan standartlara uygunluğu standartlara uygunluk belgesi (SNI/Ulusal Standardizasyon Sertifikası) yoluyla gösterilir. Ülkede uygulanan standartlara ve çeşitli alanlarda uygunluk belgesi veren laboratuvarlara, uygunluk değerlendirme kuruluşlarına “<https://www.bsn.go.id/>” adresinden ulaşılabilir.

Ülkedeki standartlar, ürünlerin HS koduna göre BSN tarafından belirlenmekte ve firmaların bunlara uygunluğunu gösteren SNI belgesi alması istenmektedir. SNI belgesi HS koduna göre KAN’a (Endonezya Ulusal Akreditasyon Komitesi) akredite olmuş kamu veya özel uygunluk değerlendirme kuruluşları tarafından verilmektedir.

5.6. Test Etme, Muayene ve Belgelendirme

İthalatta sanayi ürünlerinin standartlara uygunluğu Sanayi Bakanlığına bağlı test/muayene kuruluşları tarafından değerlendirilmekte ve uygun olanlar belgelendirilmektedir.

Ayrıca, gıda, ilaç ve kozmetik ürünlerinin Endonezya Gıda ve İlaç Kontrol Ajansı (BPOM) <https://www.pom.go.id> tarafından analizleri yapılmakta/yaptırılmakta ve uygunluğu belgelendirilmektedir.

Ayrıca Helal alanında test ve belgelendirme ise Endonezya Helal Ürünler Garanti Ajansı (Badan Penyelenggara Jaminan Produk Halal – BPJPH) (<http://bpjph.halal.go.id/>) bünyesindeki Gıda, İlaç ve Kozmetik Değerlendirme Enstitüsü (LPPOM MUI) tarafından gerçekleştirilmektedir.

İthalinde SNI sertifikası alınması zorunlu olan çeşitli ürün grupları bulunmaktadır. Söz konusu ürünler dışında ithalatta SNI Sertifikası alınması zorunlu olmamakla beraber, SNI alınması halinde ürün Endonezyalı tüketiciler tarafından tercih edilmektedir. SNI belgesinin zorunlu olduğu sektörler aşağıda özetlenmektedir (zaman zaman Sanayi Bakanlığınca güncellemeler yapılmaktadır):

1. Yiyecek ve içecekler
2. Bisikletler
3. Çocuk oyuncakları
4. Klima ve fanlar
5. Kasklar ve lastikler
6. Hazır kahve ve kakao tozu
7. Mineral Sular
8. Çamaşır makineleri ve buzdolapları
9. Demir ve çelik ürünler
10. Güç kablosu ve aydınlatmalar
11. Işık ve aydınlatma malzemeleri
12. LPG boru veya tüp
13. İnşaat malzemeleri
14. Palm yağı, şeker, kurabiye ve bisküviler
15. Gübre
16. Çakmaklar, piller ve aynalar
17. Su pompası ve tuvaletler
18. İnşaat, seramik ve çimento için kullanılan cam malzemeler

5.7. İthalat Lisansları ve İthalatı Kontrole Tabi Ürünler

İthalat Lisansları: Endonezya’da firmaların ithalat yapabilmeleri için, Ticaret Bakanlığı’nda “Üretici/İhracatçı API-P” veya “İthalatçı API-U” kaydının (genel ithal izninin) olması gerekmektedir. Bazı ürünlerin ithalatı sadece bu genel izinlere binaen doğrudan yapılabilirken, birtakım ürünlerde ise ilgili devlet kurum ve/veya kuruluşlarından gerekli tavsiye mektuplarının ibrazı gerekmektedir (Tarım ve Sanayi Bakanlığı ön ithalat izinleri vb.). İthalat izinleri kapsamında birçok tarım ve sanayi ürününe miktarsal kota uygulaması yapılabilmektedir.

5.8. Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme

Endonezya mevzuatı gereğince tüketici tarafından kullanılan tüm ürünlerin ithalatında ürünün içeriğinin, kullanım koşullarının ve son kullanma tarihinin belirtildiği kolayca okunabilecek büyüklükte ve açıklıkta bir etiket yer alması zorunludur. Söz konusu etiket Endonezya dilinde hazırlanmış olması, yanlış veya henüz kesinlik kazanmamış bilgi içermemesi gerekmektedir. Etiketlemenin ürün Endonezya gümrüklerine ulaşmadan önce yapılmış olması gerekmektedir.

Helal ürünler açısından ise, sadece BPJPH bünyesindeki LPPOM MUI tarafından Endonezya’da gerçekleştirilen inceleme sonucu belgelendirilen ürünlerin helal logosu taşımasına müsaade edilmektedir.

5.9. Geçici İthalat

Endonezya ithalat rejimi kapsamında geçici ithalat mümkün olmakla beraber genelde kullanımı bürokratik zorluklar ve uzamalar nedeniyle çok tercih edilmemektedir. Fuar kapsamında getirilen ürünler için geçici ithalat izinleri alınabilmektedir.

5.10. Devlet Alımları

Endonezya’da her türlü kamu ihalesine ve kamu alımlarına dair ihalelere Ulusal Kamu Alımları Ajansı’ndan (LKPP) (<https://www.lkpp.go.id/>) ulaşılabilmesi mümkündür. Söz konusu Ajans kamu alımlarının düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi amacıyla hizmet vermektedir.

Endonezya kamu kurum ve kuruluşları mal ve hizmet alımlarını “Elektronik Kamu Alımları Servisi - LPSE” (<https://inaproc.id/en>) üzerinden elektronik yolla gerçekleştirmektedir.

e-Catalogue, (<https://e-katalog.lkpp.go.id/>) kamu alımlarına konu olan, ilgili kamu kurumlarının ihale koşullarını yerine getiren ürünlerin listesinin yer aldığı elektronik katalogdur.

“Elektronik Kamu Alımları Servisi - LPSE” üzerinden gerçekleştirilen ulusal kamu alımları ihalelerine ilişkin bilgilere INAPROC (<https://inaproc.id/>) sistemi yoluyla ulaşılabilirken, söz konusu ihalelerin takip edilebileceği ağ adresleri ise aşağıda yer almaktadır.

Tüm Bakanlıklar tarafından yapılan ihaleler <https://lpse.lkpp.go.id/eproc4/lelang#>,

Kurum bazında sınıflandırılmış ihaleler ise <https://inaproc.id/lpse> ağ adreslerinden takip edilebilmektedir. (İlgili ağ adreslerinde; “Pekerjaan Konstruksi - İnşaat Faaliyetleri”, “Jasa

Konsultansi Badan Usaha ve Jasa Konsultansi Perorangan - Müşavirlik Faaliyetleri”ne ilişkin ihaleleri göstermektedir.

5.11. Teknik Engeller

Sevk Öncesi İnceleme; Endonezya’da, bazı ürün/ürün gruplarının ithalatı, ülkenin yetkili kuruluşu tarafından yetkilendirilen ve menşe ülkede faaliyet gösteren uluslararası gözetim şirketlerinin düzenleyeceği “sevk öncesi inceleme belgeleri”ne bağlıdır. Genel uygulama itibariyle, bahse konu incelemeler ithalatçının Endonezya’nın yetkili kuruluşlarına yaptığı başvuruyu ve ödemeyi müteakip gerçekleştirilmektedir. <https://www.scisi.co.id/semua-komoditas/> internet adresi üzerinden ön inceleme onayı gerektiren ürünler aşağıda sıralanmıştır:

1. Ayakkabı
2. Alkollü içecekler için hammadde
3. Tehlikeli maddeler
4. Ozon tabakasını incelten ürünler
5. Araç lastikleri
6. Soğutma sistemi temelli ürünler/elektronikler
7. Kullanılmış lityum piller
8. Pirinç
9. Demir veya çelik, alaşımlı çelik ve türev ürünleri
10. Elektronik ürünler (ev-mutfak ürünleri dahi)
11. Tuz
12. B3 sınıfı olmayan, endüstriyel hammadde olarak kullanılan atık
13. Şeker
14. Düz cam
15. Seramik ürünler
16. Çocuk oyuncakları
17. Yiyecek ve içecekler
18. Renkli Çok İşlevli Makineler, Renkli Fotokopi Makineleri ve Renkli Yazıcılar
19. İnci
20. Nitroselüloz
21. Geleneksel ilaç ve sağlık takviyeleri
22. Giyim ve giyim aksesuarları
23. El aletleri (yarı mamul)
24. İlaç dışı öncül ürünler (Non Pharmaceutical Precursor)
25. Bahçıvanlık ürünleri
26. Sakarin, Siklamat, Alkol İçeren Kokusuz Müstahzarlar
27. 2 veya 3 tekerlekli ürünler
28. Tekstil ve tekstil ürünleri ve yöresel batik desenli ürünler
29. Cep Telefonları, Bilgisayarlar ve Tablet Bilgisayarlar
30. Tütün

5.12. Diğer Hususlar

Helal Sertifikası: Endonezya'nın helal belgelendirmesi sistemine ilişkin olarak hazırlanan ve yayımından tam 5 yıl sonra 17 Ekim 2019'da yürürlüğe giren "2014/33 sayılı Helal Ürün Güvencesine İlişkin Kanun"un ve buna bağlı olarak yayınlanan düzenlemelerin uygulaması Helal kavramı altında yer alan ürünlere yürürlük tarihi itibarıyla 15 yıllık bir süreç içerisinde "helal etiketlendirmesi mecburiyeti" getirilmesini öngörmektedir.

Helal Yasası'nın gerekliliklerine uyum sağlamak, ihracatçılarımızın Endonezya pazarındaki rekabetçiliklerini sürdürebilmeleri için önemli bir unsur haline gelecektir. Bu nedenle, ihracatçılarımızın yeni düzenlemelere hazırlıklı olmaları ve gerekli sertifikasyon süreçlerini zamanında tamamlamaları gerekmektedir.

Yeni mevzuat ile çeşitli sektörlerde zorunlu hale getirilmesi planlanan helal belgelendirmesi, fiiliyatta ilgili ithal konusu ürünlerin tümünde olmazsa olmaz bir fiili uygulama haline gelmiş ve maliyetlere dahil edilmiştir.

Endonezya yerel mevzuatı (Government Regulation 39/2021) kapsamında belirli ürünler ve hizmetler için helal sertifikası alma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kapsamda, halihazırda hayvansal tüm ürünlerin ithalinde zorunlu Helal Sertifikası aranmaktadır. Söz konusu mevzuat kapsamında ithal gıda ve içecekler için zorunlu helal sertifikasının uygulanmasının 17 Ekim 2024 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmekteydi, ancak 18 Ekim 2024 tarihinde yayınlanan yeni bir mevzuat ile (Government Regulation 42/2024) 2021 tarihli ve 39 sayılı düzenlemede değişikliğe gidilmiş ve uygulamanın yürürlüğe girişi ertelenmiştir. İthal mallar için helal sertifikası alınması zorunluluğunun ne zaman yürürlüğe gireceğine dair karar ise Diyanet İşleri Bakanı tarafından en geç 17 Ekim 2026 tarihine kadar belirlenecektir. (Bunun için ayrı bir uygulama yönetmeliğine ihtiyaç bulunmaktadır.)

Söz konusu mevzuatta helal sertifikası bulunması gereken ürünler, mal ve hizmetler olarak iki gruba ayrılmakta; helal sertifikası zorunluluğu olan mallar arasında gıda, içecek, ilaç, kozmetik ürünleri, kimyasal ürünler, biyolojik ürünler, genetik mühendisliği ürünleri ile "kullanılan, yararlanılan veya faydalanılan tüketim malları" yer alırken; helal sertifikası zorunluluğu olan hizmetler arasında kesim, işleme, depolama, ambalajlama, dağıtım, satış ve sunum bulunmaktadır. Kimyasal ürünler, biyolojik ürünler ve genetik mühendislik ürünleri ile sayılan hizmetler, yalnızca gıda, içecek, ilaç veya kozmetik ile ilgili olanlarken, "kullanılan, yararlanılan veya faydalanılan tüketim malları" yalnızca hayvansal unsurlardan elde edilen ve/veya hayvansal unsurlar içeren mallar içindir.

Ayrıca, helal sertifikası bulunması gereken gıda, içecek, ilaç ve kozmetik ürünlerinin ve tüketim mallarının türlerinin, ilgili Bakanlıklar/Kurumların koordinasyonu ile belirleneceği belirtilmiştir. Koordinasyonda Endonezya Helal Ürünler Garanti Ajansı (Badan Penyelenggara Jaminan Produk Halal – BPJPH) önemli bir rol üstlenmektedir.

Yeni Helal düzenlemesi, helal sertifikası gerektiren ürünler ve hizmetlerinin kapsamını büyük ölçüde genişletmektedir. İhracatçılarımız, Endonezya pazarına erişimlerini sürdürmek veya kazanmak için bu gereklilikleri yerine getirmek zorundadır. Endonezya'nın önceki helal sertifikası düzenlemelerine uymaya alışkın olan ihracatçılar, uyumluluğu sağlamak için mevcut helal sertifikası uygulamalarını değiştirmek zorunda kalacaklardır. Bu bağlamda, özellikle gıda ve içecek ürünleri ile ilgili düzenlemeler, ihracat süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirebilecektir.

Yapılan değişiklik kapsamında, helal sertifikası zorunluluğu aşamalı olarak uygulanacak olup; farklı ürün sınıfları için uygulama tarihleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Zorunlu Uyum Tarihi	Ürünler
Endonezya Diyanet İşleri Bakanı tarafından belirlenecek bir tarihte (en geç 17 Ekim 2026 öncesinde belirlenecektir.)	Gıda ve içecek ürünleri, bunların üretiminde kullanılan hammaddeler, gıda katkı maddeleri ve gıda ve içecek için tamamlayıcı malzemeler
17.10.2026	Bitkisel ilaçlar, ilaç benzerleri (quasi drugs) ve sağlık takviyeleri; Kozmetik ürünler, Kimyasal ürünler ve genetik olarak tasarlanmış ürünler; Giysi, baş örtüleri ve aksesuarlar gibi tüketim ürünleri; Evde sağlık malzemeleri, ev eşyaları, İslam ibadeti için malzemeler, kırtasiye ve ofis malzemeleri gibi tüketim ürünleri; A sınıfı tıbbi cihazlar
17.10.2029	Reçetesiz ilaçlar ve sınırlı reçetesiz ilaçlar; B sınıfı tıbbi cihazlar
17.10.2034	Psikotrop ilaçlar hariç reçeteli ilaçlar; C sınıfı tıbbi cihazlar
17.10.2039	D sınıfı tıbbi cihazlar

Halihazırda Türkiye’den bir adet Helal Sertifikasyon Kuruluşu BPJPH tarafından akredite edilmiştir. Bu, söz konusu kuruluşun, belirli ürünler ve hizmetler kapsamındaki helal sertifikalarını vermeye yetkili olduğu anlamına gelmektedir. Mezkûr kuruluş dışında başvuru süreci devam eden başka Helal Sertifikasyon Kuruluşları da bulunmaktadır. Aşağıda, BPJPH tarafından onaylanan Türkiye’de yerleşik Helal Sertifikasyon Kuruluşlarının ve onay kapsamlarının bir tablosu bulunmaktadır.

Helal Sertifikasyon Kuruluşu	Onay Kapsamı
GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetim ve Sertifikalandırma Araştırmaları Derneği)	Gıda, İçecekler, Biyolojik Ürünler, Kimyasal Ürünler, Kesim Hizmetleri

Yukarıdaki tablo, Kasım 2024 itibarıyla [BPJPH web sitesi](#) aracılığıyla edinilen bilgilere dayanmaktadır.

İhracatçıların, mecbur olmamakla birlikte, istemeleri halinde zorunlu uygulama tarihinden önce de yeni helal sertifikası gerekliliklerine gönüllü olarak uyum sağlamaları mümkündür.

Diğer ürünlerin ithalinde ise zorunlu olmamasına rağmen, ülke halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle “*Helal Belgelendirilmesi*”, helal kavramının ilişkilendirildiği tüm ürünlerin ticareti açısından kritik önemi haizdir.

Helal olmayan ürünlerin Endonezya'ya girmesine hala izin verilmektedir. Ancak bu ürünlerin ambalajında veya ürünün kendisinde, helal olmadığına dair etiket veya açıklamalar yer almalıdır. Bu etiketler veya açıklamalar, görsel, işaret ve/veya yazı şeklinde olabilir ve kolayca görülebilir olmalı, çıkarılması veya zarar görmesi zor olmalıdır. Helal olmayan bileşenler, kolayca tanınabilmesi için farklı renklerle basılmalıdır. Bu düzenlemeler, tüketicilerin doğru bilgilendirilmesi ve güvenli tüketim alışkanlıklarının desteklenmesi amacıyla uygulanmaktadır.

Tarım ürünleri ithalatı ise genel olarak Endonezya Tarım Bakanlığı'nın "Bitki Kökenli Taze Gıda İhracat ve İthalatına Yönelik Gıda Güvenliği Denetimleri Yönetmeliği" çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda tarım ürünleri ithalatına "Ülke Onayı" almış ülkeler menşeli olmak veya Endonezya yetkili kurumları tarafından "onaylanmış laboratuvar"lara sahip olmak ve ürünleri bu laboratuvarlarda analiz yaptırmış olmak kaydıyla izin verilmektedir. Bu kapsamda, tarım ürünlerinin Türkiye'den ithalatına Endonezya Tarım Bakanlığınca ilgili ürün için onaylanmış olan bir laboratuvarımızda yapılan analiz sonucunda uygunluk belgesi alınması şartıyla ve ayrıca nakliyeden önce elektronik ortamda ön bildirim yapılması koşuluyla izin verilmektedir.

Halihazırda, Endonezyalı yetkililerden onay almış Türkiye menşeli 20 tarım ürününün (Avokado, limon, kuru üzüm, erik, mısır, buğday, fındık, bezelye, portakal, domates, çay (siyah ve yeşil), kiraz, üzüm, elma, kayısı, incir, greyfurt, yeşil misket limon, turunç meyvesi ve mandalina) Endonezya'ya ihracatına söz konusu analizler kapsamında 15 Türk kamu laboratuvarından analiz edilmesi ve mevzuatın şartlarına uygun şekilde ihraç edilmesi kaydıyla izin verilmektedir.

5.13. E-Ticaret

280 milyonu aşkın nüfusu bulunan Endonezya'da internet kullanımı ve kullanıcıların artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda Endonezya e-ticaret için ciddi bir pazar olup, önemli fırsatlar barındırmaktadır.

Resmi verilere göre, 2023 yılında Endonezyalı bireylerin %69,2'si internet erişimine sahiptir, diğer bir ifadeyle, yaklaşık 200 milyonun internete erişimi bulunmaktadır. Endonezya'daki yüksek internet kullanıcı sayısı, cep telefonlarının hızlı gelişimi ile doğrudan ilişkilidir. 2023 yılında Endonezya'daki nüfusun %67,3'ü en az bir aktif cep telefonu numarasına sahip veya bu numarayı kullanmaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin ve iletişim teknolojilerinin toplumda nasıl benimsendiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Endonezya on-line pazarlama ve satışın hızla büyüdüğü ve alışveriş kültürünün hızla bu alana kaydığı bir ülkedir. Bu nedenle on-line satış imkânı bulunan ürünlerde, ülkede bu alanda faaliyet gösteren "on-line alışveriş siteleri" ile işbirliği yapılması da kilit öneme sahiptir. Öne çıkan pazaryerleri arasında Shopee, Tokopedia, Lazada, Bukalapak ve Blibli bulunmaktadır.

2023'te 52,93 milyar dolarlık pazar büyüklüğüne sahip olan Endonezya e-ticaret pazarının, 2028'de 86,81 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. 2022 yılı itibarıyla, 51,9 milyar dolarlık e-ticaret gelirine ulaşan Endonezya, ASEAN ülkeleri arasında en büyük e-ticaret pazarına sahip ülke olmuştur. 2022'de ASEAN genelinde toplam e-ticaret geliri 99,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bu gelirden Endonezya'nın e-ticaret işletmeleri %52 paya sahip olmuştur. Dolayısıyla Endonezya bölgedeki dijital ticaretin yarısından fazlasını oluşturarak, ülkenin ASEAN içindeki en güçlü ve büyüme potansiyeli yüksek e-ticaret pazarı olduğunu ortaya koymaktadır.

Endonezya'nın e-ticaret pazarı, B2C ve B2B e-ticaret olarak iki ana segmente ayrılmaktadır. B2C e-ticaret segmentinde, güzellik ve kişisel bakım, tüketici elektroniği, moda ve giyim, gıda ve içecek, mobilya ve ev eşyaları gibi kategoriler yer almakta olup, oyuncak, hobi ürünleri, medya ve DIY (kendin yap) gibi diğer çeşitli ürün grupları da bu kategorilere dahildir. B2C segmenti, Endonezyalı tüketiciler arasında popülerdir ve online alışverişin yaygınlaşmasıyla hızla büyümeye devam etmektedir. Özellikle moda, güzellik, elektronik ve gıda gibi kategoriler, yüksek talep görmektedir. B2B e-ticaret segmenti, işletmelerin hammadde, ürün veya hizmet alımlarını dijital platformlar üzerinden gerçekleştirdiği bir alandır. Bu segment, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) başta olmak üzere, büyük şirketlerin tedarik zincirlerini dijitalleştirme ve maliyetleri azaltma çabalarıyla giderek daha fazla önem kazanmaktadır. B2B platformları, Endonezya'nın geniş ekonomik altyapısında önemli bir yere sahiptir ve işletmeler arası alışverişte kolaylık sağlayarak endüstriyel büyümeyi desteklemektedir.

Endonezya'da sınır ötesi ticaret işlemlerinde üç aşamalı ithalat uygulaması bulunmaktaydı: Bu kapsamda, 3 ABD Dolarına kadar yapılan ithalatta gümrük vergisi muafılığı söz konusudur. 3-1.500 ABD Doları arasındaki ithal ürünler için gümrük bedeli ödenmekte fakat dokümantasyon zorunluluğu bulunmamaktadır ve bu kapsamda %7,5 gümrük vergisi ve %11 KDV ödenmektedir. Son olarak ise 1.500 ABD Doları üstü ithalatta gümrüklere ilişkin ilgili belge ve dokümantasyon zorunluluğu bulunmakta olup Endonezya'nın uyguladığı ithalat rejimine ait kurallar geçerli olmaktadır.

Diğer taraftan, Endonezya hükümetinin 18 Kasım 2023 tarihinde yürürlüğe sokacağı 96 numaralı Maliye Bakanlığı Regülasyonu ile (e-ticaret dahil) dış ticaret rejimine ilişkin birtakım mevzuatsal değişikliğe gidilmiştir. Bu çerçevede, 3 ABD Dolarına kadar yapılan ithalatta gümrük vergisi muafılığı devam etmekle birlikte yeni uygulama olarak KDV (%11) ödenmesi zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca, 3-1.500 ABD Doları arasındaki ithal ürünler için %7,5 gümrük vergisi ve %11 KDV ödenmesi uygulaması devam etmekle birlikte, belirli gümrük tarife pozisyonundaki mallar için bu özel uygulama iptal edilmiştir. Bu çerçevede,

Kozmetik ürünleri (GTP: 33.03, 33.04, 33.05, 33.06 ve 33.07),

Çanta ve valiz gibi benzeri ürünler (GTP: 42.02),

Kitap ve benzeri ürünler (GTP: 49.01, 49.02, 49.03 ve 49.04),

Tekstil ürünleri (61, 62, 63. fasıllar)

Ayakkabı ürünleri (64. fasıl)

Demir-çelik ürünleri (73. fasıl)

Elektrik motorlu bisikletler, scooterlar ve benzer ürünler (GTP: 8711.60.92, 8711.60.93, 8711.60.95 ve 8711.60.99)

Motorlu olmayan bisikletler (GTP: 87.12)

Saat ürünleri (GTP: 91.02) şeklinde sayılan ürün ve ürün grupları genel ithalat rejimine tabi olmuştur.

Ayrıca, Endonezya Ticaret Bakanlığının 26 Eylül 2023 tarihinde yayımladığı 31 numaralı düzenleme ile elektronik ticarete ilişkin birtakım ek mevzuatsal değişikliğe gidilmiştir. Bu çerçevede, sınır ötesinden parça başı mal ithalatı yaparak yerel e-ticaret pazar yeri üzerinden satışı yapan firmalar için asgari 100 ABD Doları (FOB) mal bedeli zorunluluğu getirilmiştir. Bu kapsamda 100 ABD Doları altındaki ürünlerin e-ticaret pazaryerlerinde parça başı satışı yasaklanmıştır. (Çok sınırlı sayıda ürün için muafiyet listesi de yayımlanmıştır, detaylar için [bknz.](#))

Ayrıca sınır ötesi ticaret kapsamında dış ticarete ilişkin geçerli yasa ve yönetmeliklerin (ithalat rejimi) hükümlerine uyulması zorunluluğu getirilmiştir. Böylelikle e-ticaret alanında

faaliyetlerini gerçekleştirirken ilgili işletmeler, sadece işletme lisanslarına ilişkin faaliyet alanlarında sınırlı olmak kaydıyla, ithalatta gerekli mal ve hizmetler için belirlenen standartları ve teknik gerekliliklere uygunluğunu kanıtlayan belgeleri sağlamaları zorunluluğu getirilmiştir.

Endonezya e-ticaret mevzuatı kapsamında, Endonezya hükümeti 25 Kasım 2019 tarihinde yayımladığı 80 numaralı Düzenleme ile elektronik ticarete ilişkin mevzuatsal altyapı oluşturulmuştur. İlgili mevzuat, detaylı ticari aktörler tanımları, e-ticaret operatörleri için kontrol listeleri, elektronik sözleşmeler, kişisel verilerin korunması ve ticaret uygulamaları (vergilendirme, ödeme, ticari sözleşmeler, tüketicinin korunması ve nakliye) hususlarını kapsamaktadır.

Bu kapsamda e-ticarette taraflar ticari aktörler, tüketiciler, bireyler ve devlet kurumları olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Düzenleme kapsamında ticari aktörler hem yerel hem de yabancı şirketler olabilmektedir. Ticari aktörler; tacir, e-ticaret operatörleri ve aracı hizmet sağlayıcılar olarak üç grupta sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede tacir, kendi elektronik sistemi veya bir e-ticaret operatörünün sağladığı elektronik sistem aracılığıyla elektronik olarak mal ve/veya hizmet sunan ticari aktör olarak tanımlanmıştır. Yabancı ticari aktörler Endonezya dışındaki özel veya tüzel kişiler (firmalar) olabilmekte ve yaptıkları faaliyetler Endonezya’da yapılmış gibi kabul edilmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen işlem adedi, işlem hacmi, sevk edilen paket sayısı veya sevkiyat hacmi gibi birtakım eşikler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Diğer taraftan, belirlenen eşikler kapsamında herhangi birini karşılayan yabancı bir ticari aktör, kendi adına hareket edebilecek bir “Endonezya temsilcisi”ni ataması gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen yerli veya yabancı e-ticaret aktörlerinin e-ticaret faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için işletme lisansı (business license) almaları gerekmektedir. Aracılık hizmetleri sunan operatörler, e-ticaret işlemlerinden doğrudan yararlanıcı değilse işletme lisansından muaftırlar. İşletme lisans işlemleri “Perizinan Berusaha Integrasi Secara Elektronik” (Electronic Integrated Business Licenses) üzerinden yapılmaktadır.

E-ticaret operatörlerinin uyması gereken bazı kurallar bulunmaktadır. Bu kapsamda ilgili kurallar; Endonezya’da bulunan alan adı (domain) kullanılması (.id uzantısı gibi), bir veri merkezindeki kurulu server kullanımı, “Haberleşme ve Bilişim Bakanlığına” elektronik sistem operatörü olarak kaydolunması ve periyodik hazırlanan verilerin istatistik kurumuna iletilmesi olarak sıralanmaktadır.

İlgili mevzuat ile e-ticaret operatörlerinin veri saklama süreleri de belirlenmiştir. Bu çerçevede, mali işlemlerle ilgili verilerin saklama süresi 10 yıl iken, müşteriler, elektronik teklif ve kabuller, elektronik onaylar, ödeme onayları, sevkiyat durumları, anlaşmazlıklar ve ticari hak talepleri gibi diğer verilerin saklama süresi 5 yıldır.

Kişisel verilerin korunması hususunda bireylerden kişisel veriler elde eden ticari aktörler, bahsi konu verilerin kullanımından ve saklanmasından sorumlu taraf olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda “AB Genel Veri Koruma Yönetmeliği” ve “APEC Gizlilik Çerçevesi” kapsamında standartlara referans verilmektedir. Ayrıca toplanan kişisel verilerin ülke dışına çıkartılması yasak olmakla beraber, Endonezya Ticaret Bakanlığının belirlediği standartlar çerçevesinde verilerin gönderileceği ülkede de aynı standartların bulunması/uyuşması ile kullanımı mümkündür. İlgili mevzuat gereğince 2 yıllık geçiş süresi tanınmış ve diğer mevzuatsal düzenlemeler tamamlanmamıştır.

Ayrıca, tacirin alıcılara mal ve/veya hizmet teslimi konusundaki genel yükümlülüğünün yanı sıra, bir e-ticaret operatörü/işletmeci sistemi aracılığıyla gerçekleştirilen bir e-ticaret işleminde, mal ve/veya hizmetin tesliminin sorumluluğu e-ticaret operatörünün kendisinde de

bulunmaktadır. E-ticaret operatörleri, bir anlaşmaya dayalı olarak bir lojistik hizmet sağlayıcı ile işbirliği yapabilir. Mezkûr anlaşma, e-ticaret operatörü tarafından Endonezya Ticaret Bakanlığına bildirilmelidir.

Diğer taraftan e-ticaret mevzuatı kapsamında; doğrudan e-ticaret işlemlerinde vergilendirme konularına değinilmemektedir. Ancak, yürürlükteki yasa ve yönetmelikler kapsamındaki vergilendirme hükümleri ve mekanizması e-ticaret faaliyetleri için de geçerli sayılmaktadır. Bu çerçevede, katma değer ve stopaj vergileri uygulanmaktadır.

Son olarak, ilgili mevzuat kapsamına uygun olmayan ihlal durumlarında birtakım idari yaptırımlar söz konusudur. Bu kapsamda sırayla; resmi uyarı, öncelikli izleme listesine dahil edilme, kara listeye alınma, e-ticaret operatörlük hizmetinin geçici olarak askıya alınması ve işletme ruhsatının iptali gibi idari yaptırım aşamaları bulunmakta olup, ilgili Bakanlığın yönetmeliklere tabi ek yaptırımları da olabilmektedir. *İlgili mevzuat için bağlantı (yerel dilde): <http://jdih.kemendag.go.id/peraturan/detail/1949/2>*

E-ticaret hususunda bir diğer mevzuat düzenlemesi de Ticaret Bakanlığı tarafından 2020 yılında yayımlanan 50 numaralı yönetmeliktir. Mezkûr yönetmelik, 2019 yılında çıkarılan mevzuat kapsamında detay düzenlemeler içermektedir. Bu kapsamda yönetmelikte e-ticaret aktörleri detaylı tanımlanmıştır. Bu çerçevede, sosyal medya üzerinden e-ticaret yürüten yerel ve yabancılar da tacir tanımına eklenmiş olup aracı hizmet sağlayıcılar başlığına arama motorları da ilave edilmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere 2019 yılındaki düzenlemeler ile e-ticaret faaliyeti yürütebilmek için işletme lisansı almaları zorunlu tutulmuştu. Bu kapsamda yeni düzenleme ile “Surat Izin Usaha Perdagangan Melalui Sistem Elektronik” (SIUPMSE) adı altında, online tek pencere sistemi [“Online Single Submission System” (OSS System- <https://oss.go.id/portal/>)] üzerinden başvurusu yapılmaktadır. Söz konusu izin, başvuru yapan tacirlerce elektronik sistem sağlayıcı tescil belgesi, web sitesi ve tüketici şikayetleri için oluşturulan servis bilgilerinin “Tüketicinin Korunması ve Ticarete Uyum Genel Müdürlüğüne” iletilmesi gibi şartların yerine getirilmesinin akabinde verilmektedir. Yabancı tacirler, bağlı oldukları e-ticaret operatörlerine ilgili bilgileri vermekle yükümlüdürler. Aracı hizmet sağlayan aktörler doğrudan e-ticaret işlemlerine taraf değillerse “SIUPMSE” almaları gerekmektedir.

Ayrıca, e-ticaret işletmelerinin/operatörlerinin doğru olmayan bilgiler içermediği süreç pazarlama veya tanıtım amacıyla elektronik reklamlar üretmesine ve yaymasına izin verilmektedir.

İlgili mevzuata uygun davranmayan e-ticaret aktörlerine idari uyarı ile web sitesine erişimi kapatma cezası gibi çeşitli idari yaptırımlar mevzuatta yer almaktadır. İlgili mevzuat için bağlantı (yerel dilde): <http://jdih.kemendag.go.id/peraturan/detail/2000/2>

Son olarak, Endonezya hükümeti 26 Eylül 2023 tarihinde yayımladığı 31 numaralı Düzenleme (Elektronik Sistem Üzerinden Ticarete Ticari Aktörlerin Lisanslanması, Reklamı, Rehberliği ve Denetlenmesi) ile elektronik ticarete ilişkin mevzuatsal değişikliğe gidilmiştir. Bu kapsamda elektronik ticaret rehberi oluşturulmuş olup, e-ticaret ve sosyal medya işletmelerinin elektronik reklam ve erişim sağlama yöntemleri düzenlenmiştir. Mezkur düzenleme ile “PMSE” olarak kısaltılan, belirli bir elektronik sistem üzerinden, bir dizi elektronik cihaz ve prosedür aracılığıyla gerçekleştirilen ticari işlemler olarak kavram oluşturulmuştur. Düzenlemede ayrıca pazaryerleri; ticari işlemin bir kısmının veya tamamının bir elektronik sistem içinde bir web sitesi veya uygulama olarak ticari şekilde sağlayıcısı olarak tanımlanmıştır.

6. ENDONEZYA ÖNEMLİ SEKTÖRLER

6.1.Tarım ve Hayvancılık

İhracata katkısı ve yarattığı istihdam dikkate alındığında tarım sektörünün ülke ekonomisi için ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Endonezya önemli bir tarım üreticisi olmasına rağmen, üretimi belli ürünlerle sınırlı olduğundan ve kendine yeterli olmadığından, gıda ihtiyacının karşılanabilmesi için ithalat yapma zorunluluğu da olan bir ülkedir.

Diğer taraftan, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün GSYH içerisindeki payı 1960'lı yıllarda %50'lerde iken, 2023 yılına gelindiğinde %13 düzeyine gerilemiştir. Bu gelişmeler sanayi ve hizmetler gibi diğer sektörlerde yaşanan önemli ve hızlı gelişmelerin bu sektörlerin ekonomideki toplam paylarını hızla artırması kadar, tarımda gerçekleştirilen yatırımların yeterli olmaması da sebep olmuştur. 2023 yılında tarım sektörü yıllık bazda %1,3 oranında büyümüştür.

Endonezya'da gıda ve tarım alanları hassas sektörler olarak tanımlanması nedeniyle en çok korunan sektörler arasındadır. Ancak bu durum yerli sanayiye korumak kadar ülkeye bu sektörlerde yabancı yatırım ve dolayısıyla gelişmiş teknolojinin de gelmesine engel olmuştur. Son yıllarda tarım sektörünün geliştirilebilmesi için önemli kaynaklar harcanmaktadır. Söz konusu harcamalarla, sahip olduğu zengin su kaynaklarının olumlu etkisinden de yararlanarak tarımsal faaliyetlerde verimliliğin artırılması, işleyişlerin iyileştirilmesi, makineleşmenin artırılması, tarıma yönelik altyapı imkanları ve kullanılan teknolojinin geliştirilmesi, tarım alanlarının genişletilmesi hedeflenmektedir.

Orta Vadeli Kalkınma Planı'nda Endonezya tarım sektörü iki önemli fonksiyon yüklenmiştir: Gıda güvenliğinin sağlanabilmesi için pirinç üretiminin artırılması ve gelir kaynakları tarıma bağlı kırsal nüfusun daha katma değerli tarımsal ürün üretiminin sağlanarak gelirlerinin artırılması.

Endonezya'nın tarımsal ürün ve tarıma dayanan ürün üretiminde, palm yağı, doğal kauçuk, kakao, kahve, çay, pirinç, baharat önemli yer tutmaktadır. Sektörde çok büyük üreticiler ile küçük üreticiler faaliyet göstermektedir. Büyük üreticiler daha çok ihracata yönelik olarak palm yağı, doğal kauçuk gibi ürünlerde, küçük üreticilerse pirinç, mısır ve meyve ve sebze ürünlerinde yoğunlaşmaktadır.

Pirinç üretimi Endonezya'nın gıda güvenliği kapsamında kendine yeterliliği açısından son derece büyük öneme sahiptir, ülke Çin ve Hindistan'ın ardından Dünyanın en büyük üçüncü pirinç üreticisidir. Ancak, kendine yeterliliği her yıl sağlayamamaktadır, bu nedenle ithalat da yapılmaktadır. Pirinç toplumun önemli bir tüketim alışkanlığı ve beslenme alışkanlığı olduğu için üretim iç talebi karşılamamaktadır. Pirinç üretim alanları genel itibariyle Java ve Bali adalarındadır.

Endonezya dünyanın en büyük palm yağı üreticisidir. Endonezya'yı Malezya takip etmektedir (2021 tahminlerine göre Dünya üretimi 73.500.000 MT iken, Endonezya 44.500.000 MT, Malezya 18.700.000 MT). Bu iki ülke dünya üretiminin yaklaşık yüzde 85-90'ını gerçekleştirmektedir. Çin, Hindistan, AB ülkeleri Dünya'nın en büyük palm yağı ithalatçıları arasında yer almaktadır.

Ayrıca, Endonezya Tayland'dan sonra dünyanın en büyük ikinci kauçuk üreticisidir. Ülke dünyanın en büyük dördüncü kahve üreticisi ve en büyük üçüncü kakao üreticisidir.

Endonezya tarihsel olarak baharat ticaretinin gerçekleştirildiği merkezi bir ülke olmuştur. Maluku, Banda adaları karanfil ve hindistan cevizi için önemli merkezlerdir. Biber, Java ve Sumatra adaları için önemli tarım ürünleri olup, ülke Hindistan'dan sonra dünyada en büyük ikinci üreticidir.

Endonezya Güneydoğu Asya'nın en büyük ağaç ve ağaç ürünleri ihracatçısıdır. Ülke son yıllarda başta palm yağı üretimine arazi temin etmek üzere, aşırı kullanım ve kaçak kesim nedeniyle önemli ölçüde orman alanı kaybına uğramıştır. Diğer taraftan, orman kaynakları kağıt üretimine de önemli derecede katkı yapan büyük bir üretici ülkedir.

Balıkçılık da hem gıda güvenliği hem de tüketim alışkanlıkları açısından Endonezya'da büyük öneme sahiptir. Balıkçılık ürünleri beslenmede ülke halkı içinde önemlidir. Halkın beslenmedeki hayvansal protein ihtiyacının üçte ikisi balıkçılık ürünlerinden sağlanmaktadır.

Ülkede hayvancılık da yapılmakla birlikte, hayvancılık ürünlerinde önemli oranda ithalat da yapılmaktadır. 2020 yılı verilerine göre ülkenin büyükbaş hayvan varlığı 17,47 milyon sığır ve 1,18 milyon adet buffalo olmak üzere toplam 18,65 milyon adettir. Küçükbaş hayvan varlığı ise 19,1 milyon keçi ve 17,77 milyon koyun olmak üzere toplam 36,87 milyon baştan oluşmaktadır. Tavukçuluk sektörü de son yıllarda önemli oranda yatırım çeken ülkenin gelişen sektörleri arasında yer almaktadır. Ülkedeki tavuk sayısı ise köy tavuğu ve yumurta tavuğu olmak üzere toplamda 2020 yılında yaklaşık 356 milyon adete ulaşmıştır. 58,24 milyon adet de ördek varlığı bulunmaktadır.

6.2.İmalat Sanayi

Endonezya'da imalat sanayii üretiminin GSYH içerisindeki payı yıllık bazda %4,6 artarak 2023 yılında %19 seviyesine ulaşmıştır.

Ülke sanayii bir taraftan, Çin ve Hindistan gibi Endonezya ile arasında ASEAN üzerinden Serbest Ticaret Anlaşması bulunan ülkelerin ucuz iş gücüne ve büyük ölçekli yatırım ve üretim avantajlarına dayanan ucuz sanayi mallarının rekabetinden olumsuz etkilenirken, bir taraftan da yabancı sermaye girişlerinin yarattığı teknoloji transferi ve finansman kolaylıkları gibi avantajlardan olumlu etkilenmektedir.

Dünyanın en büyük dördüncü nüfusuna sahip Endonezya, büyük bir işgücüne ve yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla önemli bir hammadde hacmine ve çeşitliliğine sahiptir. Endonezya sanayisinde; otomotiv, enerji üretimi, kimyasallar, tekstil, makina, metal işleme, madencilik ürünleri işleme, makina ve elektronik, gıda, kakao, palm yağı ve kauçuk işleme sanayileri ön plana çıkmaktadır.

Ülke GSYİH'sı içerisinde özellikle gıda ve içecek sanayi, kömür ve rafine petrol işleme sanayi, kimyasal ürünler, ilaç ve bitkisel ürünler sanayi, elektronik ve elektrikli ürünler ile bilgisayar ürünleri sanayi, ulaşım araçları sanayi ve tekstil ve hazır giyim ve ayakkabı sanayi ürünlerinin önemli payı bulunmaktadır.

6.3.Doğal Kaynaklar ve Madencilik

Petrol ve doğal gaz çıkarımı da dahil olmak üzere, madencilik sektörünün GSYH içerisindeki payı yıllık bazda %6,1 artarak 2023 yılında %11 seviyesine ulaşmıştır. Sektör, ihracat ve vergilendirme yoluyla dvz kazançlarına ve kalkınmaya önemli katkılarda bulunmaktadır.

Endonezya doğal kaynaklar açısından dünyanın en zengin bölgelerinden biri durumundadır. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar arasında petrol, doğalgaz, kömür, nikel, kalay, boksit, bakır, altın ve gümüş demir cevheri, kaolin ve granit bulunmaktadır. Endonezya'nın nadir toprak elementleri potansiyeli ise halen tam olarak keşfedilmemiş olmakla birlikte, bu alanda bazı pilot projeler ve araştırmalar yapılmaktadır.

Endonezya'nın petrol, doğal gaz ve kömür gibi hidrokarbon rezervlerinin yanı sıra, mineral kaynakları da ekonomiye önemli katkılarda bulunmaktadır. lke, dünya genelinde en büyük kalay üreticilerinden biridir; kalay yatakları Bangka, Singkep ve Belitung adalarında ve Kalimantan'ın güneybatı kıyısında bulunmaktadır. Boksit oğunlukla Riau Adaları ve batı Kalimantan'da çıkarılmakta ve kuzey Sumatra'daki Kualatanjung'da, Güneydoğu Asya'nın ilk alüminyum eritme tesisinde işlenmektedir. Celebes, Halmahera ve diğer Molukku adaları ile Papua, nikel rezervleri bulunmaktadır. Manganez, Orta Java ve Sumatra, Kalimantan, Celebes ve Timor'da bulunmaktadır. nemli bakır yatakları Papua'daki Jayawijaya Dağları'nda bulunmakta; daha kk yataklar Sumatra, Java, Kalimantan ve Celebes'te yer almaktadır. Endonezya'nın altınının çoğu Papua'dan gelmektedir.

Endonezya, dünyanın en büyük nikel madeni üreticisidir ve en büyük rezerve sahip ülkesidir. Çoğunlukla bakır veya nikel cevheri yan ürünü olarak çıkarılan kobalıtta dünyanın en büyük ikinci üreticisi konumuna yükselmiştir. Ayrıca dünyanın en büyük nc kalay ve kömür madeni üreticisidir. Buna ek olarak, doğal zeolitlerde dünyanın en büyük dördüncü, bakır madeninde beşinci, altında ise dünyanın en büyük sekizinci üreticisi konumundadır.

Endonezya'nın madencilik sektörüne yönelik yasal erevesi, 2009 yılında kabul edilen Madencilik Kanunu (No. 4/2009) ve 10 Haziran 2020 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Madencilik Kanunu (No. 3/2020) ile şekillenmektedir. 2020 yılında yürürlüğe giren yasa, 2009 tarihli kanunu tadil ederek, yatırım süreçlerini kolaylaştırmak ve yerel işleme kapasitelerini artırmak için önemli değişiklikler getirmiştir. Ancak bu kanunlar, özünde yurtiçi işleme kapasitesini artırmayı ve madenlerin işlenmeden ihraç edilmesini sınırlamayı hedeflemektedir. Madencilik Kanunu'nda yapılan değişikliğin yanı sıra, madencilik de dahil olmak üzere tüm sektörleri etkileyen başka bir önemli yasal değişiklik de İştihadam Yaratma Kanunu (No. 6/2023) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Endonezya, yatırım, üretim ve ihracat aşamalarında uyguladığı çeşitli politikalar ile maden ve mineraller açısından genel anlamada korumacı bir politika izlemektedir. Bu düzenlemeler, Endonezya'nın kaynak milliyetçiliği stratejisinin bir parçası olarak, mineral zenginliğinden daha fazla değer elde etmeyi amaçlamaktadır.

Endonezya madencilik sektöründeki hisse devri gereklilikleri, yabancı sermayeli madencilik şirketlerinin hisselerinin belirli bir yüzdesini kademeli olarak Endonezyalı kuruluşlara devretmelerini zorunlu kılarak, zaman içinde daha fazla yerel sahiplik sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu politika, Endonezya'nın kaynak milliyetçiliği stratejisiyle uyumlu olup doğal kaynaklar üzerinde daha fazla yerel kontrol sağlamayı hedeflemektedir. 2009 tarihli Madencilik Yasası ilk kez yabancı madencilik şirketlerine, belirli bir süre sonunda mülkiyetlerinin bir kısmını Endonezyalı kuruluşlara devretme zorunluluğunu getirmiş, 2020 tarihli Madencilik Yasası ise bu kuralları güçlendirerek hisse devri yüzdesini ve zaman çizelgesini belirlemiştir. Bu kapsamda yabancı şirketlerin, hisselerinin %51'ini Endonezya

taraflarına devretmeleri zorunludur. Bu taraflar, merkezi veya bölgesel hükümetler, kamu iktisadi teşebbüsleri, bölgesel kamu iktisadi teşebbüsleri veya Endonezyalı özel şirketler olabilir. Hisse devri gereklilikleri ve takvimi maden projelerinin türüne ve aşamasına göre değişmektedir.

Endonezya’da faaliyet gösteren birçok yabancı madencilik şirketi, bu kurallara uyum sağlamak için mülkiyet yapılarını düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu durum, genellikle kamu iktisadi teşebbüsleri ile ortaklık kurmayı veya devlete ait madencilik şirketlerine hisse satmayı içermektedir.

Endonezya ihracat yasağı, ihracat kotası, ihracat vergisi, minimum ihraç fiyatı, ihracat lisansları gibi farklı yöntemlerle işlenmemiş hammadde ihracatı kısıtlayarak yurtiçi sanayiye koruyup geliştirmeyi, yurtiçinde üretilen katma değeri, istihdamı, vergi gelirlerini ve katma değeri yüksek ihracatı artırmayı amaçlamaktadır. Endonezya tarafından uygulanan ihracat kısıtlamaları arasında öne çıkanlar aşağıda yer almaktadır:

Nikel İhracat Yasağı: Endonezya, nikelin işlenmeden ihraç edilmesini yasaklayan en katı politikayı uygulamaktadır. Ülke, 1 Ocak 2020'den itibaren işlenmemiş nikel cevherinin ihracatına tam bir yasak getirmiştir. Bu yasağın amacı, yerel işleme tesislerinin gelişimini teşvik etmek ve Endonezya’yı küresel nikel işleme merkezlerinden biri haline getirmektir. Bu politikanın da etkisiyle, 2020 ile 2023 yılları arasında, Endonezya’nın nikel madeni üretimindeki payı %34'ten %52'ye, rafine nikeldeki payı ise %23'ten %37'ye yükselmiştir. Buna ek olarak, nikelin yan ürünü olarak çıkarılan kobaltda da Endonezya'nın üretimi, nikel cevheri ihracat yasağının, yerel nikel-kobalt işleme tesislerine, özellikle HPAL (yüksek basınç asit leaching) tesislerine yatırım akışını tetiklemesiyle son dört yılda neredeyse 20 kat artmış ve ülke 2023 yılında kobaltda dünyanın en büyük ikinci üreticisi konumuna yükselmiştir.

Avrupa Birliği, 2019 yılı Kasım ayında Endonezya’nın nikel cevheri ihracat yasağına karşı Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde yasal süreci başlatmıştır (DS592). Ülkemizin de üçüncü taraf olarak katılım sağladığı anlaşmazlığa ilişkin olarak hazırlanan Panel raporunda, Endonezya'nın nikel minerallerinin (hammadde şeklinde) ihracatına ve rafine edilmesine yönelik yasağının ilgili düzenlemeleri ihlal ettiğine dair karar yer almış, ayrıca Endonezya Hükümeti tarafından sınırlı miktarda ulusal nikel rezervi ve iyi madencilik uygulamalarına ilişkin olarak sunulan savunma da reddedilmiş, sonuç olarak da Endonezya'nın aldığı önlemleri 1994 GATT kapsamındaki yükümlülükleri ile uyumlu hale getirmesi talep edilmiştir. Buna karşılık, 2022 yılı Aralık ayında Endonezya Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı, Endonezya'nın Panel raporunda yer alan kararlara itiraz edeceğini (temyiz) açıklamış ve bahse konu ulusal düzenlemelerin değiştirilmeyeceğini belirtmiştir. Malumları olduğu üzere, DTÖ Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması Temyiz Organı, yeni üyelerin seçilmesinin engellenmesi nedeniyle 10 Aralık 2019 tarihinden itibaren işlevsiz durumdadır. Mevcut durumda Panel raporları temyiz edilememekte ve askıda kalmaktadır.

Boksit İhracat Yasağı: Endonezya, nikel gibi boksitin işlenmeden ihraç edilmesine de kısıtlamalar getirmiştir. 2023 yılı Haziran ayından bu yana işlenmemiş boksit ihracatı yasaklanmıştır. Bu politika, boksit cevherinin yerel alüminyum üretiminde kullanılmasını teşvik etmeyi ve Endonezya’yı alüminyum işleme ve üretiminde önemli bir küresel oyuncu yapmayı amaçlamaktadır.

Bakır İhracat Yasağı: Bakır ve diğer bazı madenler için de işlenmemiş halde ihracatına kısıtlamalar getirilmiştir. Özellikle bakır için, ülkedeki işleme tesislerinin kurulmasını teşvik eden geçici ihracat izinleri verilmiştir, ancak bunlar süreli olup belirli işleme kapasitelerinin sağlanması şartına bağlanmıştır. Nikel ve boksitte olduğu gibi işlenmemiş bakır ihracatının da

yasaklanması planlanmakta, uygulamanın 1 Ocak 2025 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

Endonezya, 14 Eylül 2023 tarihinde Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı tarafından yayınlanan bir kararname ile 47 hammaddeyi kritik mineral olarak sınıflandırmıştır. Bu liste, Endonezya'nın ekonomik ve endüstriyel stratejilerinde öncelikli olarak değerlendirdiği kritik hammaddeleri kapsamaktadır.

Endonezya'nın Kritik Hammaddeler Listesi:

Alüminyum (Boksit)	Grafit	Paladyum
Antimon	Hafniyum	Platin
Bakır	İndiyum	Potasyum
Baryum	Kadmiyum	Rutenyum
Berilyum	Kalay	Selenyum
Bizmut	Kalsiyum	Silika
Bor	Kobalt	Skandiyum
Civa	Krom	Stronsiyum
Çinko	Kükürt	Tantal
Demir Cevheri	Lityum	Tellür
Feldispat	Magnezyum	Titanyum
Fluorspar	Manganez	Toryum
Fosfor	Molibden	Tungsten
Galenit	Nadir Toprak Elementleri	Vanadyum
Galyum	Nikel	Zirkonyum
Germanyum	Niyobyum	

Söz konusu hammaddeler, ulusal ekonomi ve ulusal savunma ve güvenlik açısından kritik öneme sahip olan, arz kesintisi potansiyeli bulunan ve ikamesi bulunmayan mineraller olarak nitelenmektedir. Listede yer alan minerallerde yurtiçi üretim kapasitesinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi ile ulusal olarak stratejik sanayilerin gelişiminin desteklenmesi, ülkenin savunma sanayisinin güçlendirilmesi ve Endonezya'nın sanayileşmesine ve ekonomik büyümesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Endonezya'nın kritik minerallere ilişkin listeyi yayınlaması, ülkenin kritik mineral kaynaklarını geliştirmeye yönelik güçlü bir taahhüdü olarak görülebilir. Dolayısıyla, bu taahhüt ülkenin kritik mineral endüstrisini ve ekosistemini destekleyen faaliyetler ve teknoloji çözümlerine olan talep üzerinde bir etki yaratacaktır. Endüstrinin gelişiminde önemli bir rol oynayan teknoloji çözümleri arasında yazılım, iletişim ekipmanları, sondaj ekipmanları, yeraltı radarları, arazi haritalama, madencilik ekipmanları sayılabilir. Ayrıca, Endonezya'daki madencilik lokasyonlarının çoğu uzak bölgelerde bulunduğundan, uzak alanlar için enerji üretimi de önemli çevresel faktörlerden biridir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, söz konusu alanlarda faaliyet gösteren ve çözümler sunan Türk şirketleri açısından Endonezya pazarının önemli fırsatlar sunduğu değerlendirilmektedir.

Sektörde öne çıkan aktörler arasında, Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakanlığı (ESDM-Madencilik yönetmeliklerini, ruhsatlandırmayı ve sektör gelişimini yönetir), Endonezya Yatırım Bakanlığı/Koordinasyon Kurulu (BKPM- Madencilik sektörü de dahil olmak üzere yabancı yatırımları teşvik eder) ve kamu iktisadi teşebbüsleri (PT Aneka Tambang (Antam) ve PT Timah gibi KİT'ler büyük ölçekli madencilik operasyonlarında önemli rol oynamaktadır.

Sektörde faaliyet gösteren KİT'ler arasında öne çıkanlar şu şekildedir: PT Antam Hükümete ait bir maden şirketi olup, nikel, altın, gümüş ve boksit gibi çeşitli madenlerin üretimini yapmaktadır. PT Timah ise devlete ait kalay üretim şirkettir ve Endonezya'nın en büyük kalay üreticisidir. PT Adaro Energy Indonesia, Endonezya'nın kömür üretimi ve enerji sektöründe kilit bir oyuncudur ve kömürden enerji üretimine kadar geniş bir faaliyet yelpazesine sahiptir. PT Bukit Asam (PTBA), Endonezya'daki en büyük kömür üreticilerinden biri olup ülkenin enerji sektörüne büyük katkı sağlamaktadır.

Özel sektör kanadında faaliyet gösteren madencilik şirketleri arasında ise PT Freeport Indonesia, PT Vale Indonesia ve PT Indika Energy ve PT Bumi Resources yer almaktadır.

Çinli şirketler, nikel işleme ve batarya üretiminde yatırımlarıyla öne çıkarken, Japon ve Güney Koreli firmalar da sektörün elektrikli araç (EV) batarya ve batarya malzemelerinin üretimi ve enerji depolama gibi alanlarında yaptıkları yatırımlarla öne çıkmaktadır.

Endonezya'da madenlerin gerek keşfi gerekse işletilmesi açısından yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, yabancı sermayeli firmalar ile yerel yönetimler arasında çıkan sorunlar, değişen mevzuat ve uygulamalar nedeniyle bu alanda yabancı sermayenin ülkeye gelmesinin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Örneğin, yabancı şirketlerin, hisselerinin %51'ini Endonezya taraflarına devretmelerine yönelik mevzuat değişikliği, yabancı sermayeli şirketlerin öngörmediği sorunlar yaratmış ve mevzuatın gereklerine uymak zorunda kalmışlardır.

Genel itibarıyla, birçok fırsatlar sunan madencilik faaliyetlerinde mevzuat ve uygulamalardaki belirsizliklerin yabancı sermayenin önünü kestiği kanaati yaygındır. Mevzuatın belirsizliği kadar, yerel otoritelerin yorum ve uygulama farklılıkları da madencilik alanında piyasaya girişi zorlaştırmaktadır.

6.4.Enerji ve Gaz

Endonezya 1885’de, Kuzey Sumatra’daki ilk petrol kaynaklarının keşfiyle beraber, 130 yıl önce, petrol sektöründe faaliyetlere başlamıştır. 1962 yılında OPEC’e üye olan Endonezya 2009 yılında ayrılmış olmasına rağmen, hala önemli bir petrol ve doğal gaz üreticisidir. 2021 yılı itibariyle petrol rezervleri 4,17 milyar varil ve kanıtlanmış rezervleri 2,44 milyar varil olan Endonezya, petrol arama çalışmalarına yeterince kaynak ayrılmaması ve yabancı yatırımların belirsizlikler nedeniyle çekimser kalması sonucunda petrol arzı kısıtlanırken, sanayisinin ve tüketicisinin artan petrol ihtiyacı sonucunda talep genişlemesi nedeniyle üretici ve ihracatçı olmasına rağmen petrolde net ithalatçı haline gelmiştir. Örneğin, 2019 yılı genelinde, ham petrolde 1,7 milyar ABD doları ihracat yapmış, ithalatı 5,7 milyar ABD doları olmuştur, petrol ürünlerinde ise 1,9 milyar ABD doları ihracat gerçekleştirirken, ithalatı 13,7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2022 yılına gelindiğinde, petrol ve petrol ürünlerinin ithalatı yaklaşık 28 milyar ABD doları düzeyindedir.

Halihazırdaki kaynakları ve tüketim yapısının devamı halinde ülkenin petrol kaynaklarının 9,5 yıllık, doğal gazın ise 19,9 yıllık ömrü kaldığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan, son birkaç yıl içerisinde keşfedilen birkaç önemli petrol rezervinin de gösterdiği gibi, bu alanda yeterli araştırmanın yapılması halinde ülkenin karasal coğrafyasında ve denizlerinde petrol bulunması ihtimali de kuvvetlidir.

Petrol satış ve dağıtımında devletin petrol şirketi olan PERTAMINA 2004 yılındaki yasal düzenleme ile tekel konumundan çıkarılmıştır. Ülkedeki en büyük petrol ve gaz üreticisi firma konumundadır. Ülkede Pertamina’nın üretim, dağıtım faaliyetlerinin çapıyla kıyaslanamayacak olsa da, petrol ve gaz dağıtım alanında faaliyet gösteren birkaç yabancı firma da bulunmaktadır.

Endonezya’nın doğal gaz rezervlerinin 2021 yılı itibariyle 62,4 trilyon kübik feet toplam kanıtlanmış rezervlerin ise 43.6 trilyon kübik feet olduğu belirtilmektedir. Doğal gaz ülkede elektrik üretiminde kullanıldığı gibi, uzun dönemli kontratlar yoluyla Singapur, Çin, Japonya, G. Kore’ye ihraç edilmektedir.

Ülkede elektrik üretiminin önemli bir kısmı, kömür başta olmak üzere fosil yakıtlardan sağlanmaktadır. Elektrik genel olarak devlet elektrik şirketi (PLN) tarafından üretilmekle beraber, son yıllarda özel sektörün de enerji yatırımlarına dahil olduğu özellikle kamu-özel ortaklığı (PPP) projeleriyle özel sektör üretiminin artırılmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Endonezya’nın jeotermal başta olmak üzere, hidrolik, güneş, dalga gücüyle üretim yapan ve palm yağı kaynaklı biyoenerjiden oluşan birçok yenilenebilir enerji alternatifi bulunmaktadır. Yenilenebilir enerjinin ülke toplam enerji üretimindeki payının 2025 yılı itibariyle, yüzde 10’u biyoenerji, yüzde 3’ü hidroenerji, yüzde 7’si jeotermal, yüzde 3’ü diğer olmak üzere, 23’e yükseltilmesi planlanmaktadır. 2025 projeksiyonunda toplam enerji üretiminde, kömür kaynaklı üretimin yüzde 30, petrol yakıtları kaynaklı üretimin yüzde 25 ve gaz kaynaklı üretimin yüzde 22 olması planlanmaktadır.

6.5.İnşaat Sanayi

Endonezya’da inşaat sektörünün, GSYH içindeki payı genel olarak %10 ila %12 arasında değişmektedir. 2023 yılında sektörün GSYH’daki payı %10 olmuştur. Bu oran, sektöre olan talebin büyüklüğünü ve hükümetin altyapıya yatırım yapma istekliliğini yansıtmaktadır. Özellikle ulaşım, enerji ve konut projeleri, bu payın korunmasına ve uzun vadede artmasına

katkıda bulunmaktadır. Altyapı yetersizliği Endonezya'nın en büyük sorunlarından birisidir. Endonezya, hızlı kentleşme ve nüfus artışı nedeniyle yetersiz altyapı sorunlarıyla karşı karşıyadır. Ulaşım altyapısı, sıkışık trafik, eksik toplu taşıma seçenekleri ve yetersiz yol kalitesi gibi problemlerle dikkat çekerken, enerji ve su temini gibi temel hizmetlerde kesintiler ve yetersizlikler yaşanmaktadır. Ülkenin altyapı koşullarının iyileştirilmesi amacıyla 2015-2019 ve 2020-2024 dönemleri itibarıyla altyapı seferberliği şeklinde tanımlanabilecek büyük bütçeli altyapı programları gündeme gelmiştir. Bu yolla ülkenin karayolu, denizyolu, demiryolu ve havayolu olmak üzere her alanda büyük yatırımlar yapılmaktadır. Bahse konu yatırımlar çerçevesinde otoyol ve her türlü karayolu, havaalanı, demiryolu, limanlar, köprülerden oluşan birçok projenin bir kısmı bitirilmiş, bir kısmı sürdürülmekte, bir kısmı ise planlama aşamasındadır. Aynı program kapsamında ayrıca, enerji üretim ve dağıtım kapasitesinin artırılmasına, konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik de birçok proje yürütülmektedir. Kovid-19 salgını nedeniyle ayrılan bütçelerde sıkıntılar yaşanmış olmakla birlikte 2022 yılında altyapı yatırımları için 384,8 trilyon Rupı (yaklaşık 26,7 milyar ABD doları) bütçe ayrılmıştır.

6.6.Hizmetler

Endonezya bir takımadalar ülkesi olduğundan ülkenin haberleşme altyapısının kendine has zorlukları vardır. Bu nedenle ulaştırma, enformasyon ve iletişim altyapısının iyileştirme ihtiyacı bulunmaktadır. Ulaştırma, bilgi ve iletişim hizmetlerinin ülke GSYİH içerisindeki payı yaklaşık yüzde 11 düzeyindedir. Diğer taraftan, Endonezya son yıllarda teknolojinin imkân verdiği haberleşme ve iletişim kanallarından gün geçtikçe daha fazla yararlanan ve büyük nüfusunun da etkisiyle bu alanda önemli yatırım yapan ve yatırım çeken bir ülke konumuna da gelmiştir.

6.7.Bankacılık

Ülkede 1998 krizi sonrası bankacılık sistemi yeniden yapılandırılmıştır ve 2002 yılından itibaren sektörde bir iyileşme gözlenmiştir. Endonezya'da 4'ü devlet bankası 67 özel, 27 bölgesel Kalkınma Bankası olmak üzere toplam 98 ticari banka mevcuttur (Yabancı 7 bankanın da ofisleri bulunmaktadır). Ülkede İslami bankacılık kuralları da uygulanmakta, bu alanda gerçekleştirilen iş hacminde de zaman zaman artışlar yaşanmaktadır. Finansal hizmetlerin ve sigortacılık faaliyetlerinin GSYH içerisindeki payı 2023 yılında %4 olan Endonezya'da, hem Asya ülkelerinin hem de batı kaynaklı bankaların yatırımları bulunmakta, bu kuruluşlar Endonezya bankacılık sektöründe hizmet vermektedir.

6.8.Turizm

Turizm sektörü Endonezya'nın önemli gelir kaynaklarından birisidir. 2023 yılında Endonezya'yı 11,7 milyon turist ziyaret etmiştir. Bu kapsamda öne çıkan ilk üç ülke Malezya (1,9 milyon), Avustralya (1,4 milyon) ve Singapur (1,4 milyon) olmuştur. Türkiye'den ise 30 bin civarında turist ülkeyi ziyaret etmiştir.

Geçmişte güvenlik ve doğal afet kaygıları ile turizmin negatif etkilendiği yıllar olsa da, özellikle Çin'den önemli sayıda turist çekmeye başlamasıyla birlikte ülkenin turizm gelirleri genel olarak istikrar kazanmıştır denilebilir. 2020 ve 2021 yıllarında Kovid-19 pandemisi ve ülkenin turistik seyahatlere kapatılmasının ardından turist sayısında ve turizm gelirinde büyük düşüş yaşanmıştır. Pandemi sonrası toparlanma sürecinde, bu katkının kademeli olarak artması beklenmektedir. 2023 yılında sektörün GSYH içindeki payı yaklaşık %3 seviyesine ulaşmıştır. 2023'te Endonezya, yabancı ziyaretçilerden yaklaşık 10,46 milyar dolar gelir sağlamıştır.

6.9. Perakende Ticaret

Endonezya perakende ticaret sektörü, ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. 2023 itibarıyla, Endonezya'nın perakende sektörü, artan nüfus, hızla büyüyen orta sınıf ve dijitalleşmenin etkisiyle büyük bir genişleme göstermektedir. Ülkede alışveriş merkezleri, süpermarketler ve online perakendecilik gibi çeşitli kanallar hızla yayılmaktadır. Özellikle e-ticaret, COVID-19 pandemisi sonrası büyük bir ivme kazanmış ve tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını dönüştürmüştür. Dijital platformlar, daha geniş bir müşteri tabanına ulaşmayı sağlarken, mobil uygulamalar ve sosyal medya, genç nüfus arasında popüler hale gelmiştir. Endonezya'nın perakende sektörü, zorlu rekabet ortamına rağmen büyüme potansiyeline sahiptir. Genel olarak, Endonezya perakende sektörü, yatırımcılar ve işletmeler için büyük fırsatlar sunmakta, ancak başarılı olmak için yerel pazarı iyi analiz etmek ve adaptasyon yeteneği geliştirmek gerekmektedir.

Sektördeki oyuncular arasında öne çıkanlar şunlardır: Ülke geneline yayılmış binlerce şubeyle Indomaret ve Alfamart ülkenin en büyük perakende zincirleridir ve gıda ile günlük ihtiyaç ürünlerinde piyasayı domine etmektedir. Alfa midi, Circle K Super Indo, Hypermart, Ramayana, Carrefour, Transmart, Lotte Mart bu ise bu alanda öne çıkan diğer oyuncularlardır. Elektronik ürünlerde Electronic City ile Tokopedia, Shopee gibi online platformlar öne çıkmaktadır. Ev geliştirme perakendeciliğinde Informa ve Ace Hardware öne çıkmakta, spor malzemelerinde Sports Station, Planet Sports gibi perakendeciler bulunmaktadır. Giyim, aksesuar, ev ve yaşam, kozmetik gibi ürünlerin bir arada bulunduğu büyük perakendeciler arasında Sogo, Matahari, ve Rambla gibi yerli firmalar ile H&M, Zara, Uniqlo gibi yabancı firmalar bulunmaktadır.

7. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

7.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Görünümü

2021 yılında Endonezya hükümeti yabancıların ülkede yatırım yapabilecekleri sektörlerde serbestleşmeye gitmiştir. Bu kapsamda yatırım politikalarında “negatif liste”den [“pozitif liste”ye](#) geçiş yaşanmıştır. Böylelikle 245 iş alanında yabancılar için yatırım ve şirket kurulumu hakkı tanınmıştır. Telekomünikasyon, ulaşım, yenilenebilir enerji, dağıtım ve inşaat hizmetleri sektörlerindeki yabancı yatırımlara uygulanan ciddi yasak ve engellemeler yeni düzenlemeler ile gevşetilmiştir. Pozitif yatırım listesine hâkim olan genel ilke, bir iş sektörünün belirli bir sınırlamaya tabi olmadığı sürece, %100 yabancı yatırıma açık olmasıdır. Bu düzenleme, negatif yatırım listesinin 1980'lerde ilk kez tanıtılmasından bu yana, Endonezya'daki yabancı mülkiyet sınırlamalarında gerçekleştirilen en büyük liberalleşmelerden birini temsil etmektedir. Daha önce yabancı mülkiyet kısıtlamalarına tabi olan ancak DYY alanındaki serbestleşme kapsamında kısıtlamaların kaldırıldığı önemli sektörler arasında şunlar bulunmaktadır: telekomünikasyon, ulaşım, enerji, dağıtım, ve inşaat hizmetleri sayılabilir.

7.2. Yabancı Yatırımlara İlişkin Ülke Mevzuatı

Endonezya hükümeti pozitif listeyi dört ana kategoride düzenlemektedir. Bu çerçevede ilk sırada “Öncelikli Sektörler” olup, 245 iş alanında yabancı yatırımcılara yatırım yapma fırsatı verilmektedir. İkinci kategoride “Özel Gereksinim veya Sınırlamalar” içeren 46 iş alanındaki açılım, üçüncü sırada ise yabancı yatırımcıların da dahil olduğu büyük yatırımlarda mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerle (MKOBİ) ortaklık kurulması gereken 51 iş alanının oluşumu; ve son kategori olarak yabancı yatırıma kapalı olan, fakat sadece kooperatifler ve

MKOBİ'lerin faaliyet gösterebileceği 112 iş alanından oluşmaktadır. Özel Ekonomik Bölgeler kapsamında, teknolojik start-up yabancı yatırımlar için 10 milyar Rupiah'lık (yaklaşık 700.000 ABD Doları) asgari yatırım tutarına ilişkin muaflık tanınmıştır. Halihazırda Endonezya'da 15 Özel Ekonomik Bölge bulunmakta olup, geliştirme aşamasında dört farklı bölge daha bulunmaktadır.

Öncelikli sektörlerin değerlendirilmesinde yatırım konusu iş faaliyetinin emek ve/veya sermaye yoğun olması, ulusal projelere/programlarla uyumlu olması, ihracat odaklı olması ve Ar-Ge faaliyeti içermesi gibi önemli kriterler bulunmaktadır. Bu kapsamda, tekstil, ilaç, dijital ekonomi (data işleme, hosting vb), jeotermal (araştırma ve sondaj), palm yağı, demir ve çelik, otomotiv, petrol ve doğalgaz rafineri hizmetleri ve kozmetik sanayi örnek olarak sunulmaktadır. Bu kapsamda anılan sektörlerde yatırım yapan firmalar için vergisel teşvikler ile altyapı, kolaylaştırıcı lisans edinimi ve enerji temini garantisi gibi destekler oluşturulmuştur.

7.3.Yabancı Sermayeye Yönelik Kısıtlamalar

Endonezya'da hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için altı sektörde yatırım yapma yasağı bulunmaktadır. Mezkur altı sektör; uyuşturucu madde ekimi ve yapımı; kumar ve bahis faaliyetleri; nesli tükenmekte olan türlere ilişkin faaliyetler; mercanların, takı, hediyelik eşya, yapı malzemeleri vb. üretiminde kullanılması; kimyasal silah üretimi ve endüstriyel ozon tüketen madde sanayisidir.

7.3.1. Yabancıların Gayrimenkul Edinmeleri

Endonezya Hükümetinin 2021 tarihli ve 18 numaralı regülasyonu kapsamında yabancı sermayeli firmalar ile yabancı gerçek kişilerin Endonezya'da gayrimenkul alanında yapacakları yatırım ve satın almalar hususunda iyileştirmeler ve çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda gayrimenkuller üzerinde iki farklı "kullanım hakkı" tanımlanmıştır.

Bunlardan ilki belirli bir zaman periyodu kapsamında kullanım hakkı, diğeri ise özel amaçlar için geliştirilen kullanım hakkıdır. Devlet arazileri üzerinde yabancılara verilen kullanım ve yönetim hakkının süresi 30 yıl olup, ek 20 yıl uzatılabilmektedir. Mezkur süre tamamlandıktan sonra ek 30 yıl daha uzatılması mümkün olup, toplamda 80 yıllık hak verilmektedir (Mülga olan bir önceki uygulama 25 yıl +20 yıl ek 20 yıl olmak üzere toplam 70 yıl). Yabancı firmaların (PT PMA) arazi üzerindeki inşa hakları için süre 30 yıl olup, ek 20 yıl uzatabilmektedir. Mezkur süre sonunda tekrar 30 yıl ek süre verilebilmektedir. Bu çerçevede toplamda 80 yıllık kullanım hakkı tanımlanmaktadır. Buna ek olarak yabancı sermayeli firmalara tarımsal ürün üretimine yönelik arazi kullanım haklarına ilişkin 35 yıllık süre verilmekte olup, ek olarak 25 yıl verilmektedir. 60 yıl tamamlandıktan sonra bir kereye mahsus ek 35 yıllık süre daha eklenmektedir. Böylelikle tarımsal üretim alanında toplam 95 yıllık kullanım hakkı bulunmaktadır.

Ayrıca Endonezya Hükümetinin 2021 tarihli ve 18 numaralı regülasyonu ile yabancı ülke vatandaşlarının arazi ve ev sahibi (Kullanım hakkı- Hak Milik Atas Satuan Rumah Susun, HMSRS) olmalarının önü açılmıştır. HMSRS'den yararlanmak özel ekonomik bölgeler, serbest ticaret bölgeleri, sanayi bölgeleri ve diğer ekonomik bölgelerden (Turizm bölgeleri, özel şehir merkezleri ve uydu kentler) arazi ve ev alımı gerekmektedir. Arazi alan yabancılar bu yolla arazi üzerine ev inşaatını da gerçekleştirebilmektedirler.

Gayrimenkul alan yabancılar için asgari satış fiyatı, arazi alanı, ev sayısı gibi birtakım kısıtlamalar mevcuttur. Bu kapsamda örnek olarak Başkent Cakarta'da arazi üzerindeki evler (villa vb.) için asgari satış fiyatı 10 milyar Rupiah (yaklaşık 700.000 Dolar), Apartman evleri/üniteleri için 3 milyar Rupiah (yaklaşık 210.000 Dolar) düzeyinde iken turistik Bali bölgesinde arazi üzerindeki evler için asgari satış fiyatı 5 milyar Rupiah (yaklaşık 350.000 Dolar), Apartman evleri/üniteleri için 2 milyar (yaklaşık 140.000 Dolar) tutarındadır.

7.3.2. Yabancı Sermayeli Şirketlere Uygulanan Ayrımcılıklar

Belirli sektörlerde yabancı yatırımcıların mülkiyet oranları, yerel işletmelere kıyasla sınırlı olabilmektedir. Örneğin, bazı sektörlerde yabancı ortakların mülkiyet payı %49 ile sınırlı kalırken, yerel ortaklıklar kurmak zorunlu hale gelebilmektedir. Ayrıca, yabancıların şirket kurulumu açısından yerli şirketlere göre daha fazla kuruluş sermayesi zorunluluğu bulunmaktadır.

7.4. Yatırım Teşvik Mevzuatı

Endonezya'da yatırım teşvikleri; mali ve mali olmayan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mali teşvikler: Vergi Muafiyeti, Vergi İndirimleri ve çeşitli İthalat Vergisi Muafiyetlerinden oluşurken, "Mali Olmayan Teşvikler" ise şu şekildedir: 2009/27 sayılı Yönetmelik ile Yatırımlar için oluşturulan hızlı hizmet sistemi, "tek pencere sistemi", yabancı işçiler için çalışma izinlerinin kolaylaştırılması ve Gümrük işlemlerinde sağlanan kolaylıklar olarak sıralanmaktadır.

Vergi Muafiyeti: Vergi muafiyeti, 500 milyar Rupiah veya 1 trilyon Rupiah'ın üzerinde yatırım yapan şirketlere yüzde 10 ila yüzde 100 arasında, 5 ila 20 yıl süresince ve faaliyetin başladığı mali yılın başından itibaren sağlanmaktadır. Ayrıca "Mini vergi muafiyeti (Mini Tax Holiday)" uygulaması ile 100 milyar Rupiah veya daha fazla değerdeki yatırımlar için 5 yıllık süreyle %50 oranında kurumlar vergisi indirimi uygulanmakta ve ek olarak 2 yıl boyunca %25 oranında ek vergi indirimi tahsisi yapılabilmektedir. (1 ABD Doları=15.550 Rupiah/Ekim 2024)

Vergi İndirimleri: Başta sanayi, enerji, tarım, ormancılık ve denizcilik olmak üzere, 145 faaliyet alanında, toplamda %30 olmak üzere, 6 yıl süresince yıllık vergilendirilebilir gelir miktarından (vergi matrahından) toplam yatırım tutarının yüzde 5'ine tekabül eden miktar düşülerek (vergiye tabi tutulmayarak), geri kalan miktar üzerinden yıllık vergi miktarı belirlenmektedir (geri kalan miktarın yüzde 22'i yıllık kurumsal gelir vergisi tutarını oluşturur).

Ayrıca hızlandırılmış amortisman gibi kolaylıklar sağlanmaktadır. Diğer taraftan, yabancılar yapılan kar payı ödemelerinde %10 veya çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları çerçevesinde daha düşük vergi uygulanmaktadır. Bahse konu vergi indirimleri; sanayi bölgeleri ile gümrüğe tabi olmayan bölgelerde yerleşik, altyapının geliştirilmesine katkıda bulunan, faaliyetlerinde en az yüzde 70 oranında yerli girdi kullanan, 500 ila 1000 arasında işçi istihdam eden, Ar-Ge programı olan, ek yatırım yapan ve satışının en az yüzde 30'unu ihraç eden firmalara uygulanmaktadır.

İthalat Vergisi Muafiyeti: Yatırım izni alan firmalara, sanayi üretimi ile işgal etmek ve/veya belirli hizmet sektörleri ile sınırlı olmak şartıyla, üretimde kullanacakları makineler, teçhizat, aksam ve parça ile üretim girdisi niteliğindeki ürün, malzeme ve/veya hammadde ithalatında 2

yıl süreyle “ithalat vergisi istisnası” sağlanmaktadır. Bu süre, üretimde kullanılan makinelerin en az yüzde 30’unun yerli üretim makinelerden oluşması halinde 4 yıla uzatılmaktadır. Diğer taraftan, söz konusu makinelerin yerli üretimi yoksa, gerekli teknik özellikleri sağlamıyorsa veya yeterli sayıda değilse, bahsi geçen “%30 yerli üretim makine kullanımı şartı” aranmayabilmektedir.

Ar-Ge Destekleri: Araştırma ve Geliştirme amaçlı ürün ithalatında gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Bu çerçevede; bilimsel bir çalışma, bilim ve teknoloji alanında bir araştırma, “ürün icat/geliştirilmesi” kapsamında yapılan ithalatta, ilgili Bakanlığın tavsiyesi doğrultusunda, bu tür ürünlerin ithalatı gümrük vergisi, KDV, satış vergisi ve lüks tüketim vergisi gibi vergilerden muaf olarak gerçekleştirilmektedir.

7.5.Serbest Bölgeler

Endonezya’da 4 adet serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar Sabang, Batam, Karimun ve Bintan’da bulunmaktadır. Endonezya’da kurulu serbest ticaret bölgeleri, Endonezya topraklarında bulunan ve malların depolanması, elleçlenmesi, üretim faaliyetleri ve yeniden ihraç faaliyetlerinin gümrük makamları tarafından herhangi bir engele takılmadan gerçekleştiği bir ticaret ve liman alanı sağlamaktadır.

7.6.Ülkedeki Türk Yatırımları: Sektörler ve Karşılaşılan Sorunlar

Endonezya kaynaklarına göre, 1990-2023 yılları arasında Endonezya’da Türk firmaları tarafından gerçekleştirilen yatırım tutarı yaklaşık 157,2 milyon Dolara ulaştığı görülmektedir. Endonezya Yatırım Koordinasyon Kurulu/Yatırım Bakanlığı (BKPM) kayıtlarına göre, 15.11.2023 tarihi itibarıyla ülkede faaliyet gösteren 102 Türk firması bulunmaktadır. Diğer taraftan Müşavirliğimizce yapılan araştırmalar ve görüşmeler neticesinde raporun düzenlenme anı itibarıyla bu sayının 137 olduğu tespit edilmiştir.

Endonezya’da Türk menşeli yatırımların en büyüğü Sabancı Holding (KORDSA) tarafından yapılan endüstriyel iplik ve kordbezi üretim tesisidir. KORDSA’ya ilaveten, trafo ve diğer elektrik malzemeleri üreticileri, seccade üretimi, elektrik üretimi alanında faaliyet gösteren firmalar ile giyim/konfeksiyon, halı ve çeşitli sanayi mallarının ticareti ile iştigal eden firmalar, turizm alanında faaliyet gösteren Türk firmaları da bulunmaktadır.

Diğer taraftan elektrik, jeotermal vb. enerji yatırımları, altyapı ve inşaat projeleri, elektrik ekipman ve malzemeleri, yapı malzemeleri, demir ve çelik ürünleri, lojistik sektörü, madencilik, gıda/giyim perakende sektörü, makine ve makine aksam parça ve ekipmanları, iş makineleri, petro-kimya, çimento ve gübre, altyapı ekipman ve malzemeleri üretimi gibi alanlarda Türk yatırımcıları için Endonezya’da potansiyel yatırım fırsatları bulunmaktadır.

Endonezya yatırım ortamına ilişkin, Türk firmalarının da etkilendiği sorun alanları genel itibarıyla dört başlık altında ele alınabilir:

Ülke yatırım ortamının rekabete çok açık olmaması, kamu sektörlerinin ekonomideki ağırlığı ve serbest rekabeti bozucu etkileri,

Yatırım politikalarında yabancı sermaye yatırımlarının önemine binaen stratejik bir bakış benimsense de, yatırımlara ve firma faaliyetlerine ilişkin mevzuatta, uygulama ve işlemlerde karşı karşıya kalınan karmaşık ve çok taraflı uygulamaların fazlalığı, aşırı bürokrasinin yarattığı belirsizlikler ve maliyet artışları

Endonezya'nın ulaşım, taşımacılık, lojistik vb. altyapı eksiklikleri ile söz konusu eksikliklerin yarattığı ek maliyetler,

Komşu ve çevre ülkelerde yabancı yatırımcılara sunulan imkanlar ve maliyetlerle kıyaslandığında Endonezya'nın çeşitli dezavantajlarının bulunması.

Endonezya'nın kendine özgü toplumsal kuralları, ülkedeki tüm faaliyetlerde olduğu gibi yatırım ve ticaret alanlarında da “ilişkileri” ön plana çıkaran geleneksel yapı, özellikle karmaşık mevzuat ve uygulamaları ile bürokratik kirlilik dikkate alındığında, yabancı firmaların yerel ortaklarla işbirliği yapmaları yaşamsal öneme sahiptir. Bu nedenle, yerel firmalar Endonezya'daki büyük yatırım projelerinde yabancı sermayeye ne kadar ihtiyaç duyuyorsa, yabancı firmalar da Endonezya'da faaliyet gösterirken sorunsuz ve güvenilir yerel ortaklara aynı oranda ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda, Türk yatırımcıların da ekonomik ve ticari faaliyetlerinde doğru, güvenilir yerel ortaklarla çalışmalarının büyük önemi vardır.

7.7. Yatırımcılar İçin Yararlı Bilgiler

Son yıllarda yatırım ortamının iyileştirilmesi, Endonezya'ya yönelik yabancı yatırımların artırılabilmesi ve özellikle komşu ve çevre ülkelerle rekabet edebilecek bir yatırım ortamı oluşturulabilmesi amacıyla yeni politika kararları alınmaktadır. Endonezya yatırım ortamı genel olarak; altyapı ve lojistik koşullarının oldukça zor ve sınırlı olması, yoğun bürokrasi, tahmin edilemeyen ek maliyetlerin çıkabiliyor olması, mevzuat ve uygulamasındaki belirsizlikler, korumacı bir yapı, ticaretin ve yatırımların liberalizasyonuna temkinli yaklaşım, kamu şirketlerinin ülke ekonomisindeki ağırlığı ve bu durumun yerli/yabancı özel yatırımcıların pazara giriş koşulları açısından yarattığı maliyetler ve engeller, ekonomik aktivitelere yönelik birçok kamu kurumuyla ilişkilendirilmiş lisans alma zorunlulukları gibi özellikleri ile tanımlanabilmektedir.

Yatırım ortamının zorluklarına rağmen, yüksek nüfusu, doğal kaynakları ile sahip olduğu hammaddelerin çeşitliliği, ucuz işgücü maliyetleri Endonezya'yı Türk yatırımcıları için de potansiyel yatırım alanı haline getirmektedir. İç pazarının büyüklüğü kadar, komşu ve çevre ülkelerinin sunduğu potansiyel, ikili ve çok taraflı ekonomik ve ticari entegrasyonlar ülkenin “yatırım pazarı” bağlamında önemini daha da artırmaktadır.

8. TÜRKİYE İLE TİCARET

8.1.Genel Durum

Yıllar itibarıyla iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi dalgalı bir seyir izlemekle birlikte artış yönlü devam etmektedir.

8.2.Türkiye ile Dış Ticareti

Endonezya kaynaklı verilere göre; 2020 yılında 1,05 milyar Dolar olarak kaydedilen Endonezya'nın Türkiye'ye yönelik ihracatı 2021 yılında 1,6 milyar Dolara yükselmiş olup, 2022 yılında Türkiye'ye yönelik ihracat 2 milyar Doları geçmiştir. 2023 yılında ise Endonezya'nın ülkemize yönelik ihracatında bir önceki yıla göre düşüş meydana gelerek 1,5 milyar Dolar düzeyine çekilmiştir. 2024 yılı ilk yedi ayında ise Endonezya'nın ülkemize ihracatı 1,5 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Endonezya'nın 2020 yılında 274,1 milyon Dolar olan Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalat ise, 2021 yılında yüzde 46 oranında bir artış sonucunda 400,6 milyon Dolara yükselmiştir. Endonezya'nın 2022 yılındaki Türkiye'den yaptığı ithalat ise 515 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'den yapılan ithalatta yükselme meydana gelmiş olup, 598 milyon Dolara ulaşılmıştır. Bu çerçevede 2024 yılı ilk yedi ayında ise Endonezya'nın ülkemizden ithalatı yaklaşık 598 milyon Dolar düzeyindedir.

Bu gelişmeler neticesinde, Endonezya verilerine göre, Türkiye ile arasındaki ticarete 2020 yılında sahip olduğu 774 milyon Dolarlık ticaret fazlası, 2021 yılında 1.2 milyar Dolara; 2022 yılında ise yaklaşık 1,5 milyar Dolara yükselmiştir. Ayrıca, 2020 yılında 1,3 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşen iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi, 2021 yılında 2 milyar Dolar, 2022 yılında ise yaklaşık %25'lik bir artışla 2,5 milyar Dolara yükselmiştir. 2023 yılında ise toplam ticaret hacmi 2,1 milyar Dolar düzeyinde kaldığı için önceki yıla göre %16'lık düşüş meydana gelmiştir.

8.2.1. Yürürlükte Olan Anlaşma ve Protokoller

Ülkemiz ile Endonezya arasında “Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması” (CEPA) müzakereleri 2017 yılında başlatılmış ve şimdiye kadar dört tur müzakere gerçekleştirilmiştir. Bu minvalde anılan anlaşmaya ilişkin müzakere süreci devam etmektedir.

8.3.Türkiye'nin İhracatında ve İthalatında Başlıca Ürünler

Endonezya verileri çerçevesinde iki ülke arasındaki ticaret ürün bazında incelendiğinde, ihracatımızda önemli ürünler arasında “Tütün”, “Disodyum Karbonat”, “Disodyum tetraborat”, “Pamuk”, “çeşitli makineler” gibi ürünlerin öne çıktığı; ithalatta ise “Viskoz İpek Lifler”, “Palm Yağı”, “Paslanmaz demir-çelik”, “viskoz” ve “Doğal Kauçuk” gibi ürünlerin dikkat çektiği görülmektedir.

Endonezya ile dış ticaretimize ilişkin tablolar Ek'te yer almaktadır.

9. İHRACATTA POTANSİYEL ARZEDEN SEKTÖR VE ÜRÜNLER

Türkiye ile Endonezya arasındaki ikili ticaretin sektörel yapısı, Türkiye'nin genel ihracat ve ithalatının sektörel bazda izlediği seyir, Endonezya'nın genel ithalatının sektörel yapısı ve hacmi, Endonezya'nın ürün grupları itibarıyla en çok ithalat yaptığı ülkeler, dış ticaret mevzuatı ve gümrük vergileri gibi unsurlar dikkate alınarak hazırlanan sektörel bazda ülkemizin Endonezya'ya yönelik ihracatında potansiyel arz eden detaylı ürün matrisleri Bakanlığımız web sayfasında yer almaktadır.

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/endonezya/potansiyel-urun-matrisleri>

Ayrıca konuyla ilgili bazı değerlendirmeler de aşağıda verilmiştir.

Endonezya, ithalatının yaklaşık %80'ini çevre ülkelerden sağlamaktadır (ASEAN ülkeleri, Çin, Kore ve Japonya). Bu kapsamda Endonezya, çevre ülkelerden karşılama imkânı olmayan

ürünler için diğer ülkelerden ithalat gerçekleştirmektedir. Ülkemizden gerçekleştirilmesi potansiyel ihracat ürünlerinin bu itibarla değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

Kovid-19 salgını yüzünden Endonezya'nın inşaat ve altyapı projelerinin devlet tarafından finansmanı çerçevesinde projelerde yavaşlama görülmekle beraber, yeni başkentin taşınması ve diğer müteahhitlik ve alt yapı faaliyetleri kapsamında ülkemizden "çimento, cam, seramik, doğal taş ve inşaat malzemeleri"nin ihracatı kapsamında potansiyel taşıdığı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, makineler ürün grubu içerisinde Türkiye'den Endonezya'ya tarım makinelerinin ihracat potansiyeli taşıdığı değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Cumhurbaşkanı Prabowo Subianto'nun ana seçim vaatlerinden biri olan "okullarda ücretsiz yemek" projesinin, ülkenin süt ve süt ürünleri (süt tozu dahil) ithalat talebini artırması beklenmektedir. Bu nedenle, bu ürün grubunun ihracat potansiyeli açısından değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.

Endonezya 280 milyonu aşkın nüfusuyla, çikolata ve şekerleme (bisküvi dahil) sektörü için önemli bir pazar olup, ülkemiz gıda sanayi ihracat ürünleri için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Hizmet sektörleri açısından değerlendirildiğinde, Endonezya'ya ihracatımızda lojistik/taşımacılık, eğitim ve dizi-film sektörleri öne çıkarken, bu sektörlerde ihracatın artırılması potansiyeli devam etmektedir. Endonezya'nın dünyadan yaptığı hizmet ithalatında öne çıkan sektörler taşımacılık hizmetleri, seyahat hizmetleri, iş hizmetleri ile telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri sektörleridir. Hizmet ihracatımızda öne çıkan sektörlerin gelişme potansiyeli devam etmektedir.

Endonezya'dan yılda ortalama 2000'nin üzerinde lisans ve yüksek lisans eğitimi almak isteyen Endonez vatandaşları ülkemizdeki çeşitli eğitim kurumlarını tercih etmektedir ve zamanla Türkiye'de eğitim alma algısı ülke içinde gelişmektedir. Bu noktada, yüksek öğrenim başta olmak üzere eğitim sektörü ve buna bağlı olarak eğitim danışmanlığı alanlarında ülkemiz açısından hizmet ihracatı kapsamında büyük bir potansiyel taşımaktadır.

Endonezya sağlık sistemi görece az gelişmiş olduğu ve ülke genelinde yeteri kadar kaliteli hizmet verilmediği için, Endonezyalılar yıllık yaklaşık 11 milyar Dolarlık dış ülkelerde (Singapur, Malezya ve Avustralya vb.) sağlık hizmetlerini karşılamaktadır. Bu kapsamda ülkemizin sahip olduğu sağlık hizmetlerinin Endonezyalılara anlatabilmek ve var olan pazardan pay alınması açısından fırsat barındırmaktadır.

Endonezya'da internet kullanımı ve kullanıcıların artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda Endonezya bilişim sektörü ve alt başlıkları için ciddi bir pazar olup, önemli fırsatlar barındırmaktadır.

Bunun yanı sıra, uluslararası alanda büyük başarılar yakalayan Türk dizi-film sektörü için Endonezya'da yüksek bir ihracat potansiyeli mevcuttur. Geleneksel aile yapısı, duygusal bağlar ve kültürel temalar açısından Türk dizilerinin çekiciliğinin yüksek oluşu nedeniyle Endonezyalı izleyiciler Türk dizilerinde işlenen aile, aşk, dostluk gibi konularla bağ kurabilmektedir. Özellikle, Müslüman çoğunluğa sahip iki ülke arasındaki kültürel ortaklıklar izleyici ilgisini artırmaktadır. Türk dizilerinde işlenen aile, aşk, dostluk gibi konularla bağ kurabiliyor oluşları ve Endonezya'da dijital platformların yaygınlaşması göz önüne alındığında bu alanda ihracat

potansiyelinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu potansiyelden yararlanmak için, Endonezyalı yayıncılarla iş birlikleri yapılabilir, kültürel etkinliklerde tanıtımlar düzenlenebilir ve dijital platformlarla stratejik anlaşmalar yapılabilir.

10. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

10.1. İş Kültürü

Endonezya’da yatırım yapan yabancı yatırımcılar ile ihracat ve ithalat yapan firmaların genel kanısı, Endonezyalıların çalışma düzenlerinin ve tempolarının ülkemiz iş insanlarının beklentilerine göre oldukça yavaş kaldığı, hızlı ilerleme sağlanamadığı, karşılıklı güven tesis etmekte zorluklarla karşılaşıldığıdır.

10.2. Ticareti Etkileyen Kültürel Faktörler

Endonezya’da faaliyet gösteren firmalarca kamu kurum ve kuruluşlarının dahil olduğu iş süreçlerinde ilerlemenin daha da yavaş olduğu ve birtakım “ek maliyetlere” maruz kalındığı, kayıtlı ekonominin içerisinde yer almayan firmaların yarattığı haksız rekabetin genel olarak iş ortamını bozduğu, firma faaliyetlerini ve karlılığı olumsuz etkilediği dile getirilmektedir.

Endonezya hükümeti, iş hayatının önemli sorunlarından biri olduğu kadar, toplumsal rahatsızlık kaynağı da olan rüşvetle mücadele edebilmek için yoğun emek ve mesai harcamaktadır.

Ekonomik ve ticari hayatın hemen her alanında karşılaşılan yoğun bürokrasi, ekonomik ve ticari faaliyetlerde uygulanmakta olan lisans ve izin mekanizmaları, bahse konu mekanizmalara ilişkin süreçlerin yavaş işlemesi nedeniyle ülke iş ortamının çeşitli zorlukları bulunmaktadır.

Endonezya ile iş yapabilmek amacıyla uzaktan iletişim kurmaya çalışmak, telefon, e-posta vb. araçlarla işbirliği yapabilmek genel olarak kolay değildir. Gerek yabancı dil zorlukları, gerekse teklif ve taleplere tepki alabilmenin zorlukları uzaktan iletişim yoluyla işbirliği yapabilmeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, yüz yüze temasların ticari işbirliğinde daha faydalı olduğu, yerinde ziyaret, fuar vb. katılımların sürece önemli katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Endonezya ekonomisinin en belirgin özelliklerinden birisi de, Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin ekonomideki ağırlığıdır. Ülke ekonomisi, kamu ve özel sektör firmalarının bir arada bulunduğu, kamu firmalarının ekonomi içerisinde önemli bir ağırlığının bulunduğu karma bir ekonomidir.

10.3. Para Kullanımı

Endonezya’da kredi kartı kullanımı için gerekli altyapı bulunmakta ve kredi kartı kullanımı gelir düzeyi belli bir seviyenin üzerinde olanlar için yaygındır. Ayrıca, ülkede geçerli olan ve cep telefonları uygulamaları ile kolayca kullanılabilen bazı elektronik ödeme sistemleri de geniş çapta kullanılmaktadır. Elektronik ticaretin de hızla büyüdüğü Endonezya’da, kredi kartı, debit kart (ATM Kartı) vb. ödeme şekillerinin de yaygınlaşması bu duruma katkı sağlamıştır. Ülkede çek kullanımı bulunmakla beraber, Türkiye’de olduğu gibi yaygın ve piyasada döndürülerek ödeme aracı haline gelmiş bir durumu yoktur.

10.4. Resmi Tatiller ve Mesai Saatleri

Endonezya’da Cuma öğleden sonraları ve Ramazan ayı esnasında kamu kuruluşlarının mesai süreleri ve çalışma temposunda yavaşlama gözlenmektedir. 2023 yılı için Endonezya’nın resmi tatil günleri hakkında bilgi bu notun sonunda yer almaktadır.

Endonezya’da kamu kurum ve kuruluşları (68/1995 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre) Pazartesi - Perşembe arasında 7:30-16:00 (öğle tatili 12:00-13:00), Cuma günleri 07:30-16:30 (öğle tatili 12:00-13:00) saatleri arasında mesai yapmaktadır.

2025 YILI ENDONEZYA ULUSAL TATİL GÜNLERİ		
No	Tarih	Ulusal Tatil
1	1 Ocak	Yeni Yıl
2	27 Ocak	Miraç Kandili (Isra Mi’raj/ Ascension Day of Prophet Muhammad)
3	28-29 Ocak	Çin Yeni Yılı (Imlek (Chinese) New Year 2576 Kongzili)
4	28-29 Mart	Sessizlik Günü (Seclusion Day (Nyepi)/ Hindu’s Day of Silence 1947)
5	31 Mart-7 Nisan	Ramazan Bayramı (Eid al-Fitr)
6	18-20 Nisan	İsa Mesih’in Yükseliş Günü (Ascension Day of Jesus Christ)
7	1 Mayıs	İşçi Bayramı (May Day/ International Labor’s Day)
8	12-13 Mayıs	Buda’nın Doğum Günü
9	30 Mayıs	Kutsal Cuma (Good Friday)
10	1 Haziran	Pancasila Günü (Anniversary of Pancasila)
11	6-9 Haziran	Kurban Bayramı (Eid al-Adha)
12	27 Haziran	Hicri Yeni Yıl
13	17 Ağustos	Endonezya’nın Bağımsızlık Günü
14	5 Eylül	Hz. Muhammed’ din (SAV) doğum günü
15	25-26 Aralık	Noel günü (Christmas Day)

10.5. Yerel Saat

Endonezya’da üç farklı saat sistemi uygulanmakta olup, Başkent Cakarta’nın içinde bulunduğu saat bölgesi (WIB) Türkiye’den 4 saat ileridedir.

10.6. Pasaport ve Vize İşlemleri

Endonezya’ya turistik amaçla gelecek Umuma Mahsus (Bordo) ve Hususi (Yeşil) pasaport hamili Türk vatandaşları 30 gün ikamet süreli turistik giriş vizelerini varışta havalimanlarında alabilmektedir (Visa on Arrival). Vize ücreti 500.000,- Endonezya Rupisi’dir (yaklaşık 35 ABD Doları). Ödeme nakit olarak Endonezya Rupisi veya ABD Doları ile yapılabilmektedir. (Endonezya’ya varışta vize alınabilmesi için Endonezya’dan dönüş biletinin olması gerekir)

30 gün ikamet süreli varışta vize (turist vizesi), vize ikamet süresi bitmeden başvurulması koşuluyla Endonezya'dan çıkış yapılmadan ikamet edilen bölgedeki Endonezya Göç İdaresi makamlarına başvurularak bir defaya mahsus 30 gün ikamet süreli uzatılabilmektedir. 30 gün ikamet süreli turistik vize Endonezya'ya gelmeden önce internet üzerinden de alınabilmektedir. <https://evisa.imigrasi.go.id>

Turistik vize dışındaki vizelerin (çalışma, eğitim/öğrenim, uzun süreli ikamet, vb.) ne şekilde verildiği hakkındaki soruların vizeyi alacağınız Endonezya'nın Türkiye'deki diplomatik temsilciliklerine yöneltilmesi gerekmektedir.

Bali Eyalet Hükümetinin almış olduğu karar uyarınca 14 Şubat 2024 tarihinden itibaren Bali'ye gelecek tüm yabancı uyruklu turistlerden **150.000,00- Endonezya Rupisi** (yaklaşık **10 ABD Doları**) vergi (*foreign tourist levy*) alınmaya başlanmıştır. (Detaylı bilgi için: <https://lovebali.baliprov.go.id>)

Endonezya'ya giriş yapabilmemiz için pasaport sürenizin giriş yapılan tarih itibariyle en az 6 aydan 1 gün daha fazla süreyle geçerli olması gerekmektedir. Bu kural çok sıkı uygulanmakta olup, Endonezya'da çok kısa süre kalacak olmalarını beyan etmelerine ve dönüş biletlerini ibraz etmelerine rağmen pasaport geçerlilik süresi 1 gün eksik olan vatandaşlarımızın ülkeye sokulmadan tekrar geldikleri ülkeye gönderildikleri durumlar yaşanmıştır. Mağdur olmamak için bu hususa çok dikkat edilmesi gerekmektedir.

11.ŞİRKET KURULUMU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

11.1 Şirket Türleri

Endonezya'da firmalar PT (Limited) veya CV (adi) olarak iki türlü kurulabilmektedir. Yabancıların şirket kuruluşu sadece PT olarak mümkündür.

11.2. Şirket Kurma Prosedürü

Şirket kuruluş işlemleri, firma kuruluş dokümanları ile firma temsil yetkisini haiz olan imzaya yetkili kişilerle veya onların yasal temsilcileri yoluyla ilk etapta Noter başvurusu ile başlatılmakta, sonrasında başvuru yapılan noter, firma belge ve bilgileri ile beraber firma adına Endonezya Adalet ve İnsan Hakları Bakanlığı'na başvurularak firma tescil ettirilmektedir.

Tescil işlemlerini takiben firma temsilcileri "Endonezya Yatırım Koordinasyon Kurulu'nun - BKPM" (Kurumun statüsü 2021 yılında Yatırım Bakanlığı olarak düzenlenmiş olup, Yatırım Bakanlığı ve BKPM olarak iki isim birlikte kullanılmaktadır) OSS sistemi (<https://oss.go.id>) üzerinden kayıt yaptırarak, kendilerini firma temsilcisi olarak OSS'ye kaydettirecek ve ilgili formları OSS'de dolduracaktır. OSS sistemi, firma temsilcisinin kayıt işlemlerine binaen, bilgileri sistem üzerinden Endonezya Adalet ve İnsan Hakları Bakanlığı'ndan kontrol ederek doğrulayacaktır. Bu aşamada, yabancı sermayeli firmanın faaliyet alanına göre ilgili diğer kurum ve kuruluşlardan alınması gereken lisans ve izinlerin alınabilmesini teminen firma başvurusuna ilişkin lisans/izin talepleri OSS tarafından ilgili kuruluşlara iletilecektir. Söz konusu lisans ve izin taleplerinin akıbetini firma temsilcileri OSS sistemi yoluyla BKPM'den takip edecektir (BKPM kaydı ve işlemler hakkında yabancı sermayeli firmanın kurulacağı bölgedeki yerel BKPM şubesi de OSS yoluyla bilgilendirilecektir). Yabancı sermayeli firmaların kuruluş işlemleri çerçevesinde, kuruluş sermayesi olarak Endonezya'da 10 milyar Rupiah tutarında kaynak ayrılması gerekmektedir.

Firma kuruluşunda;

1. *Limited Şirketin Kuruluş Belgeleri; Şirket Ana Sözleşmesi, Şirketi Kuran Şahıslara/Şirketlere, Şirket Hissedarlarına ve Şirket Yöneticilerine İlişkin Belgeler*

2. *Limited Şirket (PT – Perseroan Terbatas) “Firma Unvanı” Tescil Başvurusu*

3. *Firma Adres Belgesi*

4. *Vergi Kimlik Kartı/Numarası*

5. *Yatırım Ülkesi Yetkililerince Düzenlenmiş Referans Mektubu (İlgili Sektörde Mecburi Olması Halinde Yatırım Ülkesi Kurumları veya T.C. Cakarta Büyükelçiliği ya da Cakarta Ticaret Müşavirliği tarafından düzenlenmiş)*

6. *Pasaportun Onaylı Kopyası*

7. *Kurucu Şirket/Şirketlerin Ana Sözleşmelerinin Onaylı Örneği (Kurucu Ortakların Şirket Olması Halinde)*

8. *İş Planı (Yatırım/Faaliyet Planlamasına İlişkin Mektup)*

gibi belgeler ve ilgili faaliyet alanına göre gerekli diğer belgeler talep edilmektedir.

Temsilcilik Açılması:

Endonezya hükümeti 2017 yılında yayımladığı regülasyon kapsamında yabancı firmaların ülkede kurabilecekleri temsilcilik ofisleri hususunda düzenlemeye gitmiştir. Bu kapsamda Endonezya’da beş farklı başlıkta temsilcilik açılmasına izin verilmiştir.

1-) Genel Temsilcilik Ofisi (General Representative Office of Foreign Company (KPPA))

2-) Dış Ticaret Firması Temsilciliği Ofisi (Representative Office of a Foreign Trading Company (KP3A))

3-) Yabancı Müteahhitlik Hizmetleri Firması Temsilcilik Ofisi (Representative Office of a Foreign Construction Service Company (BUJKA))

4-) Yabancı Doğalgaz ve Petrol Firmaları Temsilcilik Ofisi (KPPA MIGAS)

5-) Elektrik Destek Hizmeti Firması Temsilcilik Ofisi (JPTLA)

Temsilcilik ofisinin avantajları arasında, hızlı şekilde temsilcilik kurulumu ile Endonezya pazarında aktif bulunma, %100 yabancı hisseli olabilme, asgari sermaye zorunluluğu bulunmaması, tüzel kişilik kazanma, düşük kurulum maliyetleri, kurumlar vergisinden muaflik, yabancı yöneticiler için geçici oturma/çalışma izni (KITAS) gibi unsurlar bulunurken, kısıtlanmış ticari faaliyetler, sınırlı denetim ve pazarlama faaliyetleri ile yabancı işçi sponsorluğu (Endonezya’da temsilcilik ofisinde çalışacak her yabancı için 3 yerel Endonezyalı çalışmanı istihdam edilmesi gerekmektedir) gibi dezavantajları da içermektedir. Temsilcilik ofisi başvuruları <https://oss.go.id/> adresi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ortalama 2-3 hafta içinde ofis kurulumu (BUJKA hariç) tamamlanabilmektedir.

KPPA:

KPPA yüksek sermaye gerektirmeden pazar mevcudiyeti sağlayan önemli bir temsilciliktir. KPPA lisansları 3 yıl geçerli olmakla beraber, süresi dolduktan sonra uzatılabilmektedir. KPPA ile yurtdışındaki ana şirketin irtibat, denetim, yönetim ve koordinasyon ile temsil hizmetleri yürütülebilmektedir. Diğer taraftan KPPA üzerinden doğrudan Endonezya’da gelir elde edilememektedir. KPPA’lar Başkent Cakarta haricinde, sadece bölgesel başkentlerde ve ofis binalarında kurulabilmektedir.

Endonezya’da KPPA açma işlemlerinde aşağıda sıralanan dokümanlar talep edilmektedir;

-Ana şirkete ait İngilizce sözleşme ve ekleri

-Avukat vekaletnamesi

-Yabancı ana şirketten Randevu Mektubu (LoA)

-Ana şirketin menşe ülkesindeki Endonezya Büyükelçiliğinden referans mektubu

-Niyet ve Beyan Mektubu (Seçilen temsilcinin Endonezya’da temsilcilik dışı başka faaliyette bulunmayacağını ihtiva edecektir)

-Ana şirket müdürü/yöneticisi ve temsilciye ilişkin pasaport bilgileri

(Ana şirkete ilişkin belgeler, bulunduğu ülkede noter veya Endonezya Büyükelçiliği tarafından onaylanması gerekmektedir)

KP3A:

KP3A temsilcilik ile satış, imalat ve satın alma acenteliği yürütülmektedir. Bu kapsamda satış temsilcisi irtibat ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirirken, imalat temsilcisi pazar araştırması yapmaktadır. Ayrıca satın alma temsilciliği ise denetleme ve irtibat faaliyetlerini yürütmektedir. Bu çerçevede, KP3A’lar için doğrudan ticari faaliyete izin verilmemektedir. KPPA’ların aksine KP3A Endonezya’nın her yerinde kurulabilmektedir. KP3A’ya başvuru yapmak için SIUP3A lisanslarına ihtiyaç vardır. Bu kapsamda “Tempopary SIUP3A” için 2 ay, “Head Office SIUP3A” için 1 yıl ve “Branch Office SIUP3A & SIUP3A extention” için 3 yıl geçerlilik bulunmaktadır.

BUJKA:

Badan Usaha Jasa Konstruksi Asing (BUJKA), Endonezya’da yabancı inşaat firmalarının kurabileceği bir temsilcilik ofisi türüdür. Sadece büyük yabancı şirketler için büyük ölçekli inşaat projeleri kapsamında verilmektedir. Bu kapsamda BUJKA, Endonezya’da ihaleye katılabilir ve inşaat projeleri hakkında bilgi toplayabilmektedir. Diğer taraftan BUJKA üzerinden ihale alındığında yerel ortak ile işbirliği gerçekleştirmek zorunluluğu bulunmaktadır. BUJKA izni 3 yıl geçerlidir ve uzatılabilir. BUJKA’nın lisans başvurusu, değiştirme ve yenileme ücretleri 5.000 Dolar ile 10.000 Doları arasında değişmektedir. Başvuru ve belgeleri Bayındırlık Bakanlığına teslim edilmesi gerekmekte olup, idari ücretler, inşaat danışmanlık hizmetleri ve inşaat uygulama hizmetleri için ödemeler yapılmaktadır. BUJKA lisans başvurusu diğer temsilciliklere göre daha fazla evrak yükü gerektirmektedir.

KKPA MIGAS:

KKPA MIGAS ile petrol ve gaz alanında faaliyet gösteren yabancı şirketlerin artık Endonezya’da temsilcilik açmasına izin verilmiştir. Mezkur temsilciliklerin izin süresi 3 yıl olup uzatılması mümkündür.

JPTLA:

Elektrik Destek Hizmeti Firması Temsilcilik ofisi, 2021 Yılı 25 Sayılı Hükümet Yönetmeliğinde düzenlendiği şekilde yabancı elektrik destek hizmetlerinin ticari kuruluşları veya bireyleri tarafından kurulan bir temsilciliktir.

Elektrik destek hizmetlerine yönelik işletme ruhsatı, aşağıdaki işletme türleri için verilir:

Elektrik kurulum danışmanlığı

Elektrik kurulum müteahhitliği

Elektrik kurulum bakım faaliyetleri

Elektrik destek hizmetleri temsilcilikleri lisans başvuruları mevzuata göre harca tabidir. JPTLA temsilciliklerinin yalnızca aşağıdaki durumlarda yüksek maliyetli elektrik enerjisi destek hizmetlerini üstlenmesine izin verilir: Asgari değeri 100.000.000.000 Rupiah (yüz milyar rupi) olan inşa işi ve elektrik enerjisi kurulumu; Elektrik kurulum veya bakımı alanındaki müşavirlik işi en az 10.000.000.000 Rupiah (on milyar rupi) olacaktır.

11.3. Vergi Uygulamaları

Endonezya’da şirketler; gelir vergisi, gayrimenkul vergisi, damga vergisi, KDV ve lüks tüketim vergisi konusu olabilmektedir. Vergi kanununa göre, bir firmanın Endonezya’da vergi açısından yerleşik kabul edilebilmesi, firmanın Endonezya’da kurulmuş olması veya yönetiminin Endonezya’da bulunması gerekmektedir. Yabancı sermayeli bir firma, Endonezya’da kalıcı ikamet yoluyla ekonomik ve/veya ticari aktivitelerde bulunması halinde, Endonezya’da vergi yükümlüsü olarak kabul edilir.

Endonezya’da Kurumlar Vergisi beyan usulüne göre düzenlenmekte ve yüzde 22 olarak uygulanmaktadır (Endonezya Hükümeti tarafından daha önce belirlenen takvime göre 2022 yılında kurumlar vergisinin %20’ye düşürüleceği bildirilmesine karşılık, Kovid-19 salgının ortaya çıkardığı sonuçlar neticesinde bu mümkün olamamıştır). Vergi dönemi takvim yılı olmaksızın şirketler tarafından belirlenebilmektedir. Şirketlerin yıllık brüt cirosunun 50.000.000.000 Rupiah’ın üzerinde olması durumunda vergi oranında yüzde 50’lik, limited bir şirketin hisselerinin en az yüzde 40 oranında menkul kıymetler borsasına açılmış olması halinde ise, vergi oranında yüzde 5’lik bir düşüş uygulanmaktadır.

Arsa ve bina yatırımları kapsamında alınan gayrimenkul vergisi, kamu otoritesi tarafından saptanan satış değeri üzerinden binde 5 oranında alınmaktadır.

Damga vergisi resmi nitelikteki şirket belgeleri için sayfa başına 10.000 Rp. tutarındadır.

İthal ürünler, yerli ürünler ve hizmet ticareti genel olarak (daha önce yüzde 10 iken, 01 Nisan 2022 den itibaren) yüzde 11 oranında KDV’ye tabidir. 2025 yılı itibarıyla %12’ye çıkarılacaktır.

Yerli veya ithal lüks tabir edilen ürünlerin satış konusu olması durumunda yüzde 10 ila yüzde 75 arasında satış vergisine tabi tutulmaktadır.

Amortisman vergi öncesi gelirden amortisman düşülmesi suretiyle uygulanmaktadır. Amortisman değeri hesaplanan ekonomik varlıklar 4 kategori çerçevesinde sınıflandırılmaktadır.

11.4. Bankacılık Mevzuatı

Endonezya bankacılık mevzuatı kapsamında firmaların uluslararası para transferlerinde bir engelleme bulunmamaktadır. Gerekli evrakların temini ile yabancı firma ve temsilcilik ofislerinin banka hesabı açma konusunda bir engel bulunmamaktadır.

11.5. Sosyal Güvenlik Uygulamaları

Endonezya İşçi Sosyal Sigortalar Kurumu Temmuz 2015’te İşgücü Sosyal Güvenlik Kurumu’na (BPJS Ketenagakerjaan - BPJS İşgücü) dönüşmüştür. On ve üzeri işçi çalıştıran veya herhangi bir çalışanına aylık 1.000.000 Rupiah üzeri ödeme yapan işverenler çalışanlarını BPJS İşgücü’ne bildirmek zorundadır. BPJS İşgücü kapsamında, kayıtlı sektör ile kayıt dışı sektörde çalışan vatandaşlar ve 6 aydan fazla çalışan yabancılar bulunmakta ve dört ayrı sosyal sigorta programı uygulanmaktadır. Bu programlar iş kazası garanti programı, ölüm sigortası, yaşlılık ikramiyesi, yaşlılık aylığından oluşmaktadır. Bağımsız çalışanlar kayıt dışı sektör kapsamında sisteme dahil edilmiştir. Önceden sadece kamu çalışanlarına sağlanan yaşlılık aylığı hakkı, reform sayesinde özel sektör çalışanları için de ilk defa uygulanmaya başlanmıştır.

Emeklilik yaşı 58'dir. (01 Temmuz 2015 yılında yürürlüğe giren düzenleme ile her üç yılda bir olmak üzere emeklilik yaşı bir yıl artacak ve 2043 yılında 65 olacaktır. Emekliliği hak etmiş çalışan dilerse 65 yaşına kadar çalışabilecektir).

Sosyal Güvenlik Sigortalarına ilişkin olarak; Endonezya'da çalışanların Sosyal Güvenlik Primleri aylık ücret bazında;

i) Kaza Sigortası Primi: İşveren tarafından:

- Çok Düşük Risk : % 0,24

- Düşük Risk : % 0,54

- Orta Seviye Risk : % 0,89

- Yüksek Risk : % 1,27

- Çok Yüksek Risk : % 1,74

ii) Emeklilik Sigortası: % 5,7 (% 3,7 işveren tarafından, % 2 çalışan tarafından)

iii) Emeklilik Garanti Fonu : % 3 (% 2 işveren tarafından, % 1 çalışan tarafından)

iv) Sağlık Sigortası: % 5 (% 4 işveren tarafından, % 1 çalışan tarafından) ödenir.

(Sağlık Sosyal Güvenlik Kurumu (BPJS Kesehatan (<https://www.bpjs-kesehatan.go.id>); toplumun bütün kesimlerine yönelik genel sağlık sigortası uygulayan, Ulusal Sağlık Sigortası (JKN)'nı yöneten devlet kurumudur. Sağlık sigortası kapsamında yaklaşık 195 milyon kişi bulunmaktadır ve dünya genelinde kendi örnekleri arasında sayıca en fazla kişiyi kapsayan sağlık sigortası uygulamalarından biridir.)

11.6. Vizeler

Endonezya'da firmalar yabancı işçi çalıştırabilmektedir. Bununla beraber Endonezya İşgücü Bakanlığı tarafından yabancı işçi çalıştırılmayacak alanlar, bu Bakanlıkça yayımlanan bir liste ile belirlenmektedir. Genel olarak Endonezya insan kaynakları ile çelişmediği sürece yabancı işçi istihdamına izin verilmektedir. Ülkede çalışmak isteyen yabancıların, oturma (KITAS/geçici, KITAP/Kalıcı) ve çalışma izinleri sahibi olması gerekmektedir. Ayrıca, yabancı işçinin çalıştırılmak istendiği Endonezya'da yerleşik firmalarda yabancı işçiye çalışma izni verilebilmesi için her bir yabancı işçi için (sektör ve firma koşullarını da dikkate almak koşuluyla) belli bir sayıda yerli işçi çalıştırması mecburiyeti mevzuat kapsamında zorunlu olmasa da uygulamada bu yönde beklenti hakimdir.

12. ÖNEMLİ ADRESLER VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

Önemli İnternet Sayfaları

Endonezya Gümrük Vergileri

(<https://www.insw.go.id/intr>)

SNI zorunlu ürünler listesi

[https://bsn.go.id/uploads/download/7_sni_wajib\(share\)_juli_2022_merged.pdf](https://bsn.go.id/uploads/download/7_sni_wajib(share)_juli_2022_merged.pdf)

Endonezya Yatırım Rehberi <https://www.bkpm.go.id/en/info/announcements/indonesia-investment-guidebook-2022>

Endonezya'da Uygulanan Teşvikler <https://regionalinvestment.bkpm.go.id/pir/insentif/>

Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi (<https://www.gib.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari>)

Bakanlar ve Bakanlıklar

<https://setkab.go.id/en/cabinet-profile/>

Endonezya Yatırım Koordinasyon Kurulu (BKPM) /Yatırım Bakanlığı :

<https://www.bkpm.go.id/>

Endonezya Ticaret Bakanlığı (Kementerian Perdagangan Republik Indonesia)

<https://www.kemendag.go.id>

Endonezya Sanayi Bakanlığı (Kementerian Perindustrian Republik Indonesia)

<https://www.kemenperin.go.id>

Endonezya İstatistik Ofisi (Badan Pusat Statistik - BPS)

<https://www.bps.go.id>

Ulusal Standardizasyon Ajansı

<https://www.bsn.go.id/>

Ulusal Kamu Alımları Ajansı (LKPP)

<http://www.lkpp.go.id/>

Altyapı Yatırımları Projeleri

<https://kppip.go.id/>

Endonezya Yatırım Koordinasyon Kurulu– BKPM, Firma Kurulum/Lisans

<https://oss.go.id/>

Endonezya E-Vize Başvurusu:

<https://molina.imigrasi.go.id>

Endonezya Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (Kementerian Pekerjaan Umum)

<http://www.pu.go.id/>

Online İhale Bilgileri :

<https://lpse.pu.go.id/> (Sadece Bayındırlık ve İskan Bakanlığı altında satın alma)

<https://lpse.lkpp.go.id> [Ulusal ihale web sitesinde, inşaat projeleri için lütfen “**CARI PAKET**”e (paket arayın) tıklayın, ardından “**JENIS PENGADAAN**”nden (tedarik türü), “**PEKERJAAN KONSTRUKSI**” (İnşaat işleri) veya “**JASA KONSULTASI BADAN USAHA KONSTRUKSI**” (İnşaat Müşavirlik Hizmetleri) için arama yapın]

<https://sipbj.pu.go.id/2022/> (Genel satın alma planı bilgi sistemi)

Endonezya Sanayi ve Ticaret Odası: (Kamar Dagang dan Industri Indonesia - KADIN)

<https://kadin.id/>

Endonezya Mütahaahitler Birliği (AKI)

<https://aki.or.id/>

Endonezya Ulusal Müşavirler (INKINDO):

<https://www.inkindo.org/>

Cakarta Büyükelçiliği

Adres: Jl. H.R. Rasuna Said Kav.1 Kuningan Jakarta 12950 Indonesia

E-posta: embassy.jakarta@mfa.gov.tr

Telefon: +62 21 525 6250 / +62 21 526 4143

Cakarta Ticaret Müşavirliği

Adres: Jl. H.R. Rasuna Said Kav.1 Kuningan Jakarta 12950 Indonesia

E-posta: cakartaq@ticaret.gov.tr

Telefon: +62 21 522 95 15

Endonezya'da Faaliyet Gösteren Danışmanlık Firması

Pt. Cekindo Business International (2023 yılında isim değiştirmiştir Yeni ismi: Incorp.)
www.incorp.co.id - (Mr.) Pandu Biasramadhan, Sr. Consulting Manager +62 21 5010 1510
- Mobile: +62 816 7507 44 eposta: pandu.ramadhan@incorp.co.id
Adres: AXA Tower 36th Floor, Kuningan City, Jl. Prof. Dr. Satrio Kav 18, Kuningan, South Jakarta, Indonesia 12940

MÜSIAD Endonezya Ofisi

Musiad Indonesia, Bellagio Office Level 2 – OL3-19, Jalan Mega Kuningan Barat Kav. E4 No.3, Kuningan Timur, Setiabudi, Jakarta Selatan www.musiadindonesia.com
Ülke Başkanı: Halit Kaymak: +61 415 266 787 (halit@musiadindonesia.org)

13. EKLER

EK1. Endonezya'nın İhracatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

Sıra	GTİP	ÜRÜNLER (İlk 15)	2021	2022	2023	Pay (% , 2023)	Değişim (% , 2022-2023)
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)			231 587 887	291 979 103	258 797 196	100	-11,4
1.	2701	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar	26 533 092	46 739 252	34 592 077	13,4	-26
2.	1511	Palm yağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	26 755 136	27 765 830	22 685 413	8,8	-18,3
3.	7202	Ferro alyajlar	7 107 127	13 707 886	15 300 359	5,9	11,6
4.	2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	7 454 733	9 822 426	8 776 957	3,4	-10,6
5.	2603	Bakır cevherleri ve konsantreleri	5 386 226	9 243 991	8 326 477	3,2	-9,9
6.	2702	Linyit (siyah kehribar hariç)	4 975 160	7 863 652	8 257 449	3,2	5
7.	7501	Nikel matları, nikel oksit sinterleri ve nikel metalürjisinin diğer ara ürünleri	1 264 628	5 962 377	6 764 479	2,6	13,5
8.	8703	Otomobiller	3 358 485	5 545 393	6 066 930	2,3	9,4
9.	7219	Paslanmaz çelikten yassı hadde mamulleri (genişliği 600 mm. veya fazla olanlar)	6 586 113	6 818 045	5 538 532	2,1	-18,8
10.	7113	Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallere kaplama metallere)	2 559 795	3 782 695	5 529 037	2,1	46,2
11.	3823	Sınai mono karboksilik yağ asitleri, rafinaj mahsulü asit yağları, sınai yağ alkoller	5 297 786	6 392 306	4 685 249	1,8	-26,7
12.	2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	1 366 101	3 067 947	4 442 114	1,7	44,8
13.	6403	Dış tabanı kauçuktan, plastik maddeden, tabii veya terkip yoluyla elde edilen köseleden ve yüzü deriden olan ayakkabılar	2 919 916	3 307 129	2 976 060	1,1	-10

14.	7218	Külçe veya diğer ilk şekillerde paslanmaz çelik; paslanmaz çelikten yarı mamüller	3 726 820	4 064 165	2 848 999	1,1	-29,9
15.	4703	Sodali veya süfatlı kimyasal odun hamuru	2 505 328	2 717 939	2 747 592	1,1	1,1

Kaynak: Trademap

EK2. Endonezya'nın İthalatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

Sıra	GTİP	ÜRÜNLER (İlk 15)	2021	2022	2023	Pay (% 2023)	Değişim (% 2022-2023)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)			195 694 490	237 447 057	221 739 634	100	-6,6
1.	2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	13 970 621	23 398 773	20 279 540	9,1	-13,3
2.	2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	7 047 199	11 455 427	11 142 160	5	-2,7
3.	8517	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar	6 280 573	6 425 174	6 397 885	2,9	-0,4
4.	8542	Elektronik entegre devreler	2 871 196	3 959 817	3 936 502	1,8	-0,6
5.	1001	Buğday ve mahlut	3 548 356	3 810 400	3 758 408	1,7	-1,4
6.	2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	4 091 417	4 889 263	3 676 288	1,7	-24,8
7.	8708	Karayolu taşıtları için aksam ve parçalar	3 127 534	4 147 178	3 660 938	1,7	-11,7
8.	2701	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar	2 276 107	3 622 573	3 411 265	1,5	-5,8
9.	2304	Soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve katı atıklar	2 679 429	3 193 789	3 018 467	1,4	-5,5
10.	1701	Kamış/pancar şekeri ve kimyaca saf sakkaroz (katı halde)	2 382 238	2 998 272	2 881 115	1,3	-3,9
11.	8471	Otomatik bilgi işlem mak. bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri koda dönüştüren ve işleyen mak.	3 055 840	3 629 569	2 741 112	1,2	-24,5
12.	8704	Esva taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	1 065 391	2 418 121	2 621 680	1,2	8,4
13.	7108	Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	2 681 663	3 519 420	2 600 543	1,2	-26,1
14.	7207	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller	2 206 033	2 360 509	2 156 269	1	-8,7
15.	8429	Buldozerler, greyderler, toprak tesviye makinaları, skreyperler, mekanik küreyiciler, ekskavatörler, yol silindirleri vb	1 660 010	2 709 004	2 095 826	0,9	-22,6

Kaynak: Trademap

Ek3. Endonezya'nın Ülkelere Göre İhracatı (1000 Dolar)

Sıra	Ülke (İlk 15)	2021	2022	2023	Pay (% , 2023)	Değişim (% , 2022-2023)
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)		231 587 887	291 979 103	258 797 196	100	-11,4
1.	Çin	53 764 668	65 924 117	64 938 703	25,1	-1,5
2.	ABD	25 834 929	28 239 114	23 287 665	9	-17,5
3.	Japonya	17 868 287	24 845 365	20 789 559	8	-16,3
4.	Hindistan	13 341 986	23 378 836	20 290 562	7,8	-13,2
5.	Singapur	11 631 895	14 395 732	12 607 218	4,9	-12,4
6.	Malezya	11 967 891	15 452 430	12 460 270	4,8	-19,4
7.	Filipinler	8 604 286	12 903 203	11 039 808	4,3	-14,4
8.	G. Kore	8 980 877	12 813 689	10 301 819	4	-19,6
9.	Vietnam	6 850 033	8 286 044	7 536 414	2,9	- 9
10.	Tayland	7 087 712	8 169 361	7 224 333	2,8	-11,6
11.	Tayvan	6 959 529	8 702 754	6 703 968	2,6	- 23
12.	Hollanda	4 630 621	5 379 177	3 866 493	1,5	-28,1
13.	Bangladeş	2 928 622	3 894 628	3 577 819	1,4	-8,1
14.	Avustralya	3 222 839	3 469 605	3 178 483	1,2	-8,4
15.	Pakistan	3 830 570	4 330 733	3 031 139	1,2	- 30
...	...	...	...	...	...	...
25.	Türkiye	1 604 451	2 069 416	1 538 335	0,6	-25,7

Kaynak: Trademap-Endonezya verileri

Ek 4. Endonezya'nın Ülkelere Göre İthalatı (Bin Dolar)

Sıra	Ülke (İlk 15)	2021	2022	2023	Pay (% , 2023)	Değişim (% , 2022-2023)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)		195 694 490	237 447 057	221 739 634	100	-6,6
1.	Çin	56 211 017	67 723 698	62 880 868	28,4	-7,2
2.	Singapur	15 413 128	19 409 474	18 409 523	8,3	-5,2
3.	Japonya	14 256 264	17 176 667	16 516 575	7,4	-3,8
4.	ABD	11 305 738	11 681 585	11 325 834	5,1	- 3
5.	Malezya	9 450 854	12 475 634	10 760 558	4,9	-13,7
6.	G. Kore	9 426 814	11 718 182	10 525 782	4,7	-10,2
7.	Tayland	9 118 530	10 989 024	10 253 166	4,6	-6,7
8.	Avustralya	9 415 068	9 863 268	9 199 406	4,1	-6,7
9.	Hindistan	7 658 524	9 329 537	6 673 248	3	-28,5
10.	Vietnam	4 212 970	4 817 797	5 299 949	2,4	10
11.	Brezilya	2 621 509	3 900 084	4 855 947	2,2	24,5
12.	Almanya	3 187 534	3 821 840	4 647 335	2,1	21,6
13.	S. Arabistan	3 967 064	5 491 364	4 067 085	1,8	-25,9
14.	Tayvan	4 349 153	4 452 700	3 948 280	1,8	-11,3
15.	Nijerya	2 047 402	4 321 217	3 941 009	1,8	-8,8
...	...	...	...	...	...	...
37.	Türkiye	400 636	515 183	598 245	0,3	16,1

Kaynak: Trademap-Endonezya verileri

EK 5. Türkiye'nin Endonezya'ya İhracatında Başlıca Ürünler (1000 Dolar)

Sıra	GTİP	ÜRÜNLER (İlk 15)	2021	2022	2023	Pay (% 2023)	Değişim (% 2022-2023)
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)			313 043	367 283	409 905	100	11,6
1.	8411	Turbojetler, turbopropellerler ve diğer gaz türbinleri	12	30 951	72 720	17,7	135
2.	2836	Karbonat; peroksikarbonat; amonyum karbomat içeren ticari amonyum karbonat	8 505	16 682	28 242	6,9	69,3
3.	2401	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri	35 818	29 949	27 184	6,6	-9,2
4.	5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	8 805	4 739	22 924	5,6	383,7
5.	1101	Buğday unu	10	4 982	18 438	4,5	270,1
6.	2610	Krom cevherleri ve konsantreleri	7 365	0	18 083	4,4	0
7.	5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	1 151	7 567	7 463	1,8	-1,4
8.	7309	Demir veya çelikten depo, sarnıç, küvler vb kaplar (hacmi > 300 lt ve mekanik veya termik tertibatı olmayan)	151	2 974	5 240	1,3	76,2
9.	9014	Pusulalar; diğer seyrüsefer alet ve cihazları	4 732	5 420	4 696	1,1	-13,4
10.	7326	Demir veya çelikten eşya	2 139	4 743	4 693	1,1	-1,1
11.	8421	Santrifüjler; sıvıların veya gazların filtre edilmesine veya arıtılmasına mahsus makina ve cihazlar	9 347	9 237	4 296	1	-53,5
12.	8431	İş ve Maden Makinelerinin aksam ve parçaları	2 702	3 774	4 292	1	13,7
13.	2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	7 928	1 506	4 153	1	175,8
14.	5402	Sentetik filament iplikleri (dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş)	6 769	3 876	3 779	0,9	-2,5
15.	8419	Isı değişikliği yöntemi ile maddeleri işlemek için cihazlar, elektrikli olmayan şofbenler veya depolu su ısıtıcıları	639	718	3 743	0,9	421,3

Kaynak: Trademap-Türkiye verileri

EK 6. Türkiye'nin Endonezya'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

Sıra	GTİP	ÜRÜNLER (İlk 15)	2021	2022	2023	Pay (% 2023)	Değişim (% 2022-2023)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)			1 847 385	2 780 777	1 887 958	100	-32,1
1.	7219	Paslanmaz çelikten yassı hadde mamulleri (genişliği 600 mm. veya fazla olanlar)	272 190	526 843	292 649	15,5	-44,5
2.	7207	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller	37 751	27 953	136 466	7,2	388,2
3.	4001	Tabii kauçuk, balata, güta-perka, guayül, çikil (chicle) vb. tabii sakızlar	153 995	181 359	108 467	5,7	-40,2
4.	5504	Suni devamsız lifler (işlem görmemiş)	185 002	221 214	84 517	4,5	-61,8
5.	3823	Sınai mono karboksilik yağ asitleri, rafinaj mahsulü asit yağları, sınai yağ alkolleri	43 874	95 070	67 620	3,6	-28,9
6.	6404	Dış tabanı kauçuk, plastik, tabii veya terkip yoluyla elde edilen kösele ve yüzü dokumaya elverişli maddelerden ayakkabı	21 635	46 138	60 868	3,2	31,9
7.	7208	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik >= 600 mm)	7 505	28 181	56 987	3	102,2
8.	7601	İşlenmemiş alüminyum	1 145	6 156	56 430	3	816,7
9.	6403	Dış tabanı kauçuktan, plastik maddeden, tabii veya terkip yoluyla elde edilen köseleden ve yüzü deriden olan ayakkabılar	14 741	25 467	53 201	2,8	108,9
10.	1511	Palm yağı ve fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	179 992	364 622	51 803	2,7	-85,8
11.	4703	Sodali veya sülfatlı kimyasal odun hamuru	27 706	83 575	48 055	2,5	-42,5
12.	8001	İşlenmemiş kalay	67 330	90 565	41 607	2,2	-54,1
13.	4802	Sıvanmamış kağıt ve karton ve her boyutta perfore edilmemiş delikli kart ve delikli şerit kağıt	17 661	144 330	37 551	2	-74
14.	8524		0	7 190	35 196	1,9	389,5
15.	5509	Sentetik devamsız lifden iplik (dikiş ipliği hariç) (toptan)	52 947	59 142	31 081	1,6	-47,4

Kaynak: Trademap-Türkiye verileri